

Ekonomski aspekti u Kotruljevićevoj knjizi: O trgovini i savršenom trgovcu

---

Mikulić, Zvonimir

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:498014>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJ

Zvonimir Mikuli

EKONOMSKI ASPEKTI U KOTRULJEVI EVOJ
KNJIZI O TRGOVINI I O SAVRŠENOM TRGOVCU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

ZVONIMIR MIKULI

EKONOMSKI ASPEKTI U KOTRULJEVI EVOJ
KNJIZI O TRGOVINI I O SAVRŠENOM TRGOVCU

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Viktorija Franić Tomić

Zagreb, 2019.

Sadržaj

Uvod	3.
Kotruljevi evo shva anje trgovine	4.
Kotruljevi evo shva anje trgovca	14.
Aktualnosti Kotruljevi eve ekonomske misli	24.
Zaključak	40.
Literatura	41.

Uvod

Knjiga o vještini trgovanja ili *O trgovini i o savršenom trgovcu* djelo je Benedikta Kotruljevića, dubrovačkog trgovca, a kasnije i upravitelja kovnica Napuljskoga kraljevstva. Djelo je to koje se može analizirati iz različitih disciplina, a ovaj se rad usredotočuje na ekonomske aspekte *Knjige o vještini trgovanja*. Naslov djela koji se u radu koristi je onaj iz najnovijega hrvatskoga izdanja kojega je priredila i prevela Zdenka Janeković-Römer, a objavila Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u suradnji s udrugom Hrvatski računovođe. Glavni je urednik knjige akademik Vladimir Stipetić koji je velik dio svoga znanstvenoga rada posvetio upravo Benediktu Kotruljeviću. Prijevod Zdenke Janeković-Römer priređen je prema rukopisima pronađenima krajem dvadesetoga stoljeća u Firenci i na Malti, o kojima je prvi u Hrvatskoj pisao Marko Muljać. Prijevod prema tekstovima novopronađenih rukopisa i tekstu prvoga izdanja iz 1573. godine, priređen trudom i radom Zdenke Janeković-Römer, najcjelovitiji je dosad objavljen prijevod Kotruljevićeva djela na hrvatskome jeziku. Kotruljevićevo je djelo u originalu napisano na talijanskom jeziku, također, na talijanskom je bilo isprva objavljeno pod uredničkom intervencijom Frane Petrića i pod naslovom *O trgovini i o savršenom trgovcu*. Naslovi različitih izdanja Kotruljevićeva djela su različiti, stoga je različito referiranje na djelo korišteno u citatima. Kotruljevićevo se ime pojavljuje, također, u različitim oblicima, jer ga znanstvenici različito koriste, međutim, u ovom se radu koristi njegova najpoznatija inačica: Benedikt Kotruljević. Cilj je rada na jednom mjestu analizirati aktualnosti ekonomskih aspekata *Knjige o vještini trgovanja* nastale sredinom petnaestog stoljeća te ukazati na važnost zasada gospodarskih misli Benedikta Kotruljevića koje su bile ključne za razvitak moderne ekonomske znanosti.

Kotruljevi evo shva anje trgovine

U drugome poglavlju svoje *Knjige o vještini trgovanja* Kotruljevi daje svoju definiciju trgovine, kojoj je prethodno, u filozofskoj maniri, pojasnio porijeklo. Trgovina je, po Kotruljevi evu mi-ljenju, potekla iz prirode jer je šsvemogu i Bog, stvaraju i svijet, sve stvari uredio prema njihovim prirodnim svojstvimaō (Kotrulj, 2009: 343). Tako prirodu smatra Boffjom k eri, teoriju k eri prirode, a praksu k eri teorije. Prirodni je to smjer shva anja i djelovanja, no priznaje da šse u nekim drugim vje-tinama pokazuje da se iskustvom i zaklju ivanjem o pojedinostima dolazi do spoznaje op enitosti, i to su zasade znanosti i vje-tinaō (Kotrulj, 2009: 344). Takvom, induktivnom, znano- u smatra i trgovinu, za koju kafe da je šuznapredovala prakti nim djelovanjem i vjeffbanjemō, ali šsvoje prvo i istinsko porijeklo vu e iz prirodeō jer šje uvedena iz potrebe za stvarima korisnima za ljudski flivotō (Kotrulj, 2009: 345). Takvim je obja-njenjem uloge prirode u trgovini Kotruljevi bio na tragu fiziokratskoga razmi-ljanja o prirodnom gospodarskom poretku koji je izljev Boffje volje (Luna ek, 2004: 196), a koje e se pojaviti tek tristotinjak godina nakon njega. Shodno tome Kotruljevi postavlja i vlastitu definiciju trgovine koja glasi: ší trgovina je vje-tina ili disciplina koja pravi no ure uje trgova ke poslove me u ovla-tenim osobama, radi o uvanja ljudskog roda, s nadom u dobitakō (Kotrulj, 2009: 347). Na ovoj se definiciji temelji cijelo Kotruljevi evo djelo, a samim time i njegove ekonomske spoznaje. Trgovina je, dakle, skup pravila po kojima se razmjenjuje roba koju shva a kao šsve stvari koje se prodaju, kupuju, razmjenjuju ili se na bilo koji na in o njima ugovaraō (Kotrulj, 2009: 347), ali tom robom ne mogu rukovati neovla-tene osobe. Neovla-tenim osobama smatra nesposobne, odnosno, one ljude koji ne mogu pravilno obavljati poslove zbog šnedostatnosti njihove osobe ili manjkavosti robe koju flele prodatiō, ali i ugledne osobe kojima trgovinu brani zakon. Trgova ke, dakle, poslove ne mogu obavljati dvije vrste ljudi. Da bi objasnio za-to trgovinu zabranjuje uglednicima, dakle plemstvu, ali i kleru, poziva se Kotruljevi na autoritet svjetovnih i crkvenih zakona, na Justinijanov kodeks koji onima plemenita roda jasno brani trgovanje jer je na -tetu gradova, i na Bibliju, iz koje parafrazira sv. Pavla koji kafe: šDijeli sa mnom tegobe kao dobar vojnik Krista Isusa. Nijedan se vojnik u slufbi ne zaple e u poslove svakida-njeg flivota kako bi ugodio vojskovo iō (2. Tim 2, 4) -to je Kotruljevi u jasan znak da se sve eni ki i redovni ki stalefl ne smije baviti trgovinom. Me utim, za zabranu onoj vrsti ljudi koje smatra nesposobnima za poslovanje, Kotruljevi razloge vi-e nalazi u vlastitome iskustvu nego u postoje im zakonima i propisima. Prema njegovu mi-ljenju manjkavi su šdje aci prije punoljetne dobi, flene svake dobi, seljaci, neovisno o dobi, -ti enici pod

tutelom, robovi, mahnuti, rasipnici i druge neuke i nesposobne osobe – te je šzabranjeno trgovati otrovima, kockama i sli noí ò (Kotrulj, 2009: 348, 349). Posebno je u definiciji trgovine zanimljiva sintagma šs nadom u dobitakò. Iako kañe kako trgovina postoji šza o uvanje ljudskog rodaò, to nije ni-ta neobi no, to se za njega podrazumijeva jer je šova trgova ka vje-tina u-la u upotrebu zbog potrebe za stvarima koje su jednom nedostajale, a drugi je njima obilovaoí nakon -to je zadovoljena spomenuta potreba, trgovci su se po eli baviti tom vje-tinom nadaju i se dobitkuò (Kotrulj, 2009: 349). Kotruljevi ide toliko daleko da tvrdi kako trgovci koji šne idu za obvezatnom svrhom vje-tine, a to je korist za svakoga tko se njome baviò se trgovcima i ne mogu nazvati. Ispravnost svoje teze da je krajnji trgov ev cilj dobitak Kotruljevi dokazuje pozivanjem na njegov vrhovni autoritet, Aristotela, koji u svojoj *Politici* zaista kañe: šJer kao -to se lije ni-tvu bavljenje zdravljem prufla u beskona nost, i svakomu od umije a svrha ide do beskona noga (budu i da to najvi-e flele u initi), dok sredstva te svrhe ne idu u beskona nost (kako je svrha granica svima), tako nema granice ni svrsi toga umije a stjecanja, a svrha je to bogatstvo i stjecanje novacaò (Aristotel, *Politika*, 1992: 17).

Trgovina je, dakle, vje-tina šustanovljena zbog potreba ljudskoga rodaò, ali, šnakon izuma novca ona je prerasla u ne-to -to donosi korist trgovcimaò (Kotrulj, 2009: 349). Stoga se moñe zaklju iti da je razvoj trgovine omogu io upravo novac kojega Kotruljevi naziva sredstvom šiz kojega kao iz flivog izvora proizlazi na elo trgovanjaò (Kotrulj, 2009: 345). Kotruljevi ne iznosi savr-enu definiciju novca jer, kao prakti ni trgovac, zna da ono moñe biti i sredstvo pla anja robe, ali i sama roba, -to bi u vremenu kojim vlada skolasti ka misao bio kontroverzan zaklju ak, -to on i analizira u kasnijim poglavljima svoje knjige. Ipak, porijeklo novca obja-njava kao potrebu trgovine za izumom ší jednog op eg sredstva koje bi vrijedilo u svako vrijeme i na svakom mjestuí ò (Kotrulj, 2009: 345). Na sli an na in obja-njava novac i Adam Smith u svom monumentalnom djelu *Bogatstvo naroda* u kojemu kañe: šNo kad je podjela rada prvi put po ela uzimati maha, morala je mo zamjene esto nailaziti na ometanja i te-ko e u svom djelovanju. Pretpostavimo da jedan ovjek ima vi-e neke robe nego -to mu je potrebno, a drugi je ima manje. Razumije se da bi je prvi rado prodao, a drugi kupio dio tog suvi-ka. Ali, ako ovaj posljednji slu ajno nema ni-ta -to prvome treba, ne moñe izme u njih do i do zamjene.(í) Da bi izbjegao nezgode od takvih situacija, svaki je oprezan ovjek morao poslije prvog uvo enja podjele rada u svakom razdoblju dru-tvenog flivota prirodno nastojati da svoje poslove vodi tako da u svako vrijeme, osim posebna proizvoda svoje vlastite radinosti, ima i izvjesnu koli inu bilo koje druge robe za

koju vjeruje da je malo ljudi odbiti kao zamjenu za proizvode svoje radinosti (Smith, 2007: 59). Smith je, doduše, nešto opirniji, no obojica smatraju da je ova stvar u svijetu bilo potrebno univerzalno sredstvo plaćanja za robu koja im je bila potrebna. Kotruljevičeva trgovina i Smithova podjela rada nikako nisu sinonimi, ali su oboje prirodni uzroci nastanka te toliko dragocjene pojave koja ih je nagnala da napišu svoja djela. Smith također svojoj podjeli rada pronalazi prirodno porijeklo jer ona još nije izvorno uopće inak nikakve ljudske mudrosti koja predviđa i namjerava postići ono opće blagostanje koje uzrokuje podjela rada. Podjela rada je nužna, iako veoma polagana i postupna posljedica izvjesne sklonosti u ljudskoj prirodi koja nema u vidu tako veliku korist. To je sklonost ljudske prirode da mijenja, trampa i zamjenjuje jednu stvar za drugu (Smith, 2007: 51). Iz svega ovoga zaključujemo da je podjela rada proistekla iz trgovine, ali i da trgovina ne bi bila uopće inkovita bez podjele rada jer ona omogućuje razmjenu i razmjenu. Štoviše i novac su prema tome po Smithu logične posljedice primjene načela podjele rada (Lunaček, 2004: 209). Stoga se može zaključiti da, iako ih dijeli više od tri stotine godina, i Benedikt Kotruljevičeva i Adam Smith, po svom poimanju novca, dijele individualističku koncepciju socio-ekonomskih odnosa.

Nadalje, Benedikt Kotruljevičeva razlikuje tri vrste trgovine: naturalnu razmjenu, prodaju za gotov novac i prodaju na kredit. Naturalnu razmjenu naziva razmjenom dobara za koju kaže da je prvi i osnovni vid trgovine te ju dijeli na jednostavnu zamjenu predmeta i zamjenu s nadoplatom. Kao i Smith, Kotruljevičeva smatra jednostavnu zamjenu predmeta za predmet kompliciranom te stoga rijetkom, jer su trgovci prema njoj, zbog mnogih malverzacija, postali nepovjerljivi. Čak se, već u trgovcima njegovoga vremena, ustalila i izreka: šteto razmjenjuje, prevaren je (Kotrulj, 2009: 359). Zato je smisljena razmjena uz nadoplatu, ali su je ubrzo zamijenila dva nova načina poslovanja: prodaja za gotovinu i prodaja na rok. I jednu i drugu Kotruljevičeva objašnjava ukratko: šprodaja za gotovinu po načelu je nakon izuma novca zbog nedostatka novca razvila se potreba za trgovinom na rok (Kotrulj, 2009: 361). I dok u prodaji za gotovinu Kotruljevičeva ne vidi ništa loše zato što je prodaja za gotovinu jasna stvar, čak štoviše, štrgovanje za gotovinu uvijek je moralno dopušteno (Kotrulj, 2009: 361) osim onda kada to ionako poništava Kotruljevičeva definicija trgovine, prodaju na rok opisuje mnogo više jer, iako je on sam, kao iskusni trgovac, smatra dopuštenom i korisnom, smisljena se autoriteta, u ovom slučaju, šsuvremenih i starih teologa, razilaze. Sedmo poglavlje svoga djela, kako se ne bi zapleo u teološke za koljice, Kotruljevičeva odmah započinje tvrdnjom kako je šprodaja na rok postala toliko korisna i potrebna trgovcima da se u načelu vrijeme ništa ne bi moglo uiniti bez ovoga načina prodaje,

odnosno, prodaje na rok, da bi zatim ustanovio kako bi bez nje štrgovcima bio oduzet svaki na in poslovanja i trgovina bi bila ukinuta na propast obiteljskih i javnih dobara, te bi ak uslijedilo potpuno uni-tenje svih privatnih ku a i itavih gradovaō (Kotrulj, 2009: 363). Takvu, razornu ocjenu stanja bez trgovine na kredit, Kotruljevi daje flele i naglasiti njezinu vaflnost nasuprot svima koji je ne odobravaju, ali i zbog povijesnih okolnosti, zapravo, politiki h nesigurnosti jer se šbez ovog na ina prodaje ne bi moglo ploviti me u Turke ni me u Tatareō (Kotrulj, 2009: 363). On predvi a i isto ekonomske prednosti prodaje na rok koji su najo itiji u vanjskoj i prekomorskoj trgovini jer šoni koji plove po trgova kom poslu ne mogu nositi gotov novac nego uzimaju robe i kupuju ih na rok u zemljama u kojima ih ima u izobilju, te ih nose onamo gdje njima oskudijevaju. Budu i da bi tro-ak dugotrajne plovidbe izjeo ne samo zaradu nego i itavu glavnicu, trgovci ne trebaju ekati i zlopatiti se prodajom na malo, nego je trebaju prodavati na veliko. No, kako nema poduzetnika koji za gotovinu kupuju na velikoí moraju prodati na rok i s doznakom od te robe kupiti robu pogodnu za zemlju u koju je odvoze, gdje se ona opet naj e- e prodaje na rok. Time trgovac podmiruje dug za robu kupljenu na po etku i zaklju uje posao asno i s dobitkomō (Kotrulj, 2009: 364). Vafno je znati da Kotruljevi , kako je ve sam priznao na po etku svoga djela, uvijek daje prednost prakti nom radu nad teorijom nastalom na praznim naklapanjima onih škoji su napisali summae o pitanjima savjestiō jer je ugovor o prodaji na rok špo svojoj prirodi dopu-tenō (Kotrulj, 2009: 364). Ipak, ne zamjera suvi-e takvim teolozima ve im spo itava da su šneiskusni i neuvjefflani u trgova kom prometuō te da stvar ne razumiju jer je i šprofesionalnim trgovcimaō ponekad te-ko šdobro razumjeti sve -to je vezano uz prodaju na rokō (Kotrulj, 2009: 364). Stoga, daje savjete i pravila kako bi trgovac koji se upusti u takvu vrstu prodaje izbjegao sve opasnosti za svoju savjest i probitak te da bi posao po-teno ugovorio. Premda su ti savjeti eti ke prirode tipi ni za doba prijelaza iz srednjega u novi vijek te potkrijepljeni mudrostima anti kih izvora, tih -est pravila koje Kotruljevi iznosi zaista imaju ekonomsku podlogu, potrebno je voditi brigu o kakvo i robe, kupcu, roku pla anja, koli ini robe, dobiti i na inu pla anja. Smatra kako je za dobar posao najvafnije sklopiti pravilan ugovor, i to prema obi aju zemlje u kojoj se posluje. Napominje kako nikada nije naodmet potrafiti pomo pravnog stru njaka, šme-etaraō, pa ak i kada nije prijeko potreban šneka potpi-e trgovinu, jer je blagoslovljen novac ste en bez pogre-ke ili skandalaō (Kotrulj, 2009: 368). Tako er, citira šstaru posloviuō koja kafla da se s neprijateljem obavezno potpisuje jedan ugovor, a s prijateljem ak etiri, flele i upozoriti trgovca da u poslu sa bliskim ljudima ne smije zaboraviti na opreznost koja se ina e podrazumijeva.

Kotruljevi evo objašnjenje trgovine kao pojave možemo zaključiti njegovim uopćavanjem korisnosti cijeloga procesa trgovanja na rok i prekomorskog trgovanja na veliko. On kaže: "Iz toga proizlazi svakojaka posebna i opća dobrobit za mnoge ljude: obrtnike i manualne radnike, nosače, prijevoznike, mornare, brodare, carinike i mnoge druge, jer jedno povlači i drugo" (Kotrulj, 2009: 364). Možemo nas ovo ponovno podsjetiti na Smithovu podjelu rada koju uzrokuje trgovina, ali koja tu trgovinu razvija i unapređuje. Tako se, u veletrovinu, ispreplju u osobni interesi pojedinaca, a Benedikt Kotruljevi ponovno prethodi jednom od temelja Smithova *Bogatstva naroda*. Taj je temelj na elu osobnoga probitka (Lunaček, 2004: 210) koje opet proizlazi iz prirodnog nastojanja svakoga ovjeka za slobodnim i neometanim djelovanjem. Najbolje možemo to shvatiti poslušimo li se Smithovim riječi ima: "Svaki se pojedinac stalno trudi da iznađe najpovoljniju upotrebu za cjelokupni kapital kojim može raspolagati. Doduše on ima u vidu svoju vlastitu korist, a ne korist društva. Ali proučavanjem vlastite koristi vodi ga prirodno ili, bolje rečeno, nužno do toga da najviše voli upotrebu koja je za društvo najkorisnija" (Smith, 2007: 444).

Tu su već za čeci Kotruljevi evih misli o politici koj ekonomiji kojom se on ne bavi direktno, no izme u redaka se može mnogo toga zaključiti, jer što vrijedi za trgovca pojedinačno, može se primijeniti i na državu (Stipetić, 2001: 131). Petnaesto je stoljeće razdoblje društvenih promjena, vrijeme kada se ispreplju u medievalni elementi s humanističkim na pragu novoga doba. Na Mediteranu, koji je u to doba intelektualno središte svijeta, feudalno je društvo na zalasku, a vrsti merkantilizam još nije nastupio. Skolastičar je mislio još na vlasti, ali renesansna filozofija već polako prodire u kolektivnu svijest. U toj se crvotojini javlja, uglavnom među trgovcima, slobodarska ideja koju je teško imenovati jer je špriješesnaestoga stoljeća teško govoriti o kapitalizmu, društvu u kojem neagrarni izvori bogatstva imaju prevagu nad feudalnim posjedom, u kojem dominiraju trgovački interesi i u kojem merkantilizam postaje sustavom državne politike (Baletić, 1996: 173). Stoga je, Kotruljevi kao trgovac zasigurno dio toga društva koje zanosi ideja slobodne, ali urene trgovine i zarade, no usprkos tomu, šne možemo ga svrstati i u rane merkantiliste, jer merkantilizam znači i trgovački interes proveden na razini sustava državne politike, a to Kotruljevi evo vrijeme još ni u koncepciji ne poznaje (Baletić, 1996: 174). O modernome kapitalizmu tako još nema niti govora, ali cijeli ovaj proces svakako šnije izvan kontinuiteta onih promjena koje su na kraju dovele do kapitalizma (Baletić, 1996: 174). O ulozi trgovaca u zajednici Kotruljevi kaže ovako: "Korist, probitak i spas država u velikoj mjeri dolazi od trgovaca zbog trgovačkog poslovanja i djelatnosti koja neplodne zemlje opskrbljuje

namirnicama i potrepčinama. (1) Poti u obrađivanje zemlje, umnažanje stoke i održavanje vrijednosti prihoda i dohotka. Svojim poslovima pomagaju siromasima da prežive, potpomognu upravitelje poslovima sa zakupima, uvozom, izvozom robe uvaju vrijednost poreza i carina vlastelina i država i na taj način pune javnu i općinsku blagajnu (Kotrulj, 2009: 435). Dakle, trgovački staleži se brine o svemu jer jedini moše zaposliti ljude i dovesti iz dalekih krajeva stvari potrebne gradu i građanima. Sve potkrepljuje i citatom Cicerona koji kaže da su trgovci snaga države. Kotruljevi spominje i punjenje gradske blagajne, koja bi bez trgovaca ostala prazna, jer se cijeli taj društveni i gospodarski proces odvija na osnovi trgovačkog mehanizma koji je poslije stekao naziv *laissez faire* (Stipeti, 2001: 131). Baš je taj trgovački stalež Mediterana stvorio prvi tržišni sustav koji se, nakon otkrića Amerike i tehnološkog napretka, razvio u današnji globalni. U takvom društvenom i mentalnom okruženju vodi svoje poslove i trguje i naš Benedikt Kotruljević.

Mediteran je, dakle, centar financija petnaestoga stoljeća, Venecija, Genova i Firenca te Napulj i Rim su mu sama srž, ali jednako su važni i zapadni mediteranski krajevi s Barcelonom i Valencijom kao svojim predstavnicima i istočni krajevi sa Carigradom i Aleksandrijom. Neka od tih mjesta spominje i Kotruljević u svojim djelima iz kojih, a da je tamo zaista bio svjedoč i neke pravne isprave (Janeković-Römer, 2009), istavljamo njegovu trgovačku biografiju koja svjedoči o njegovom iskustvu koje je u najvećoj mjeri oblikovalo njegovu shvaćanja trgovine. No, umnogome je tome, zasigurno pridonijelo njegovo rodno mjesto, Dubrovnik, koji u tom mediteranskom trgovačkom krugu nije nimalo nevažan. Čak i tadašnji Dubrovnik je zbog svoga položaja i uređenja postao važan kotač u mehanizmu svjetskoga novčanog poslovanja. Štoga svojevrsan način Dubrovnik je poslovao onako kako to u drugoj polovici dvadesetog stoljeća čine Hong Kong, Singapur, Taiwan i neke druge zemlje (Stipeti, 1996: 218). Najizravnije svjedočanstvo o gospodarskim prilikama u Dubrovniku petnaestoga stoljeća nalazimo u djelu *Opis slavnoga grada Dubrovnika* koje je napisao Kotruljevićev suvremenik, i samo nakratko sugrađanin, Filip de Diversis. Ovaj je Talijan u Dubrovniku je bio u Italiju između 1434. i 1441. godine, kada je djelo i napisao te je, stoga, mogao osobno poznavati Kotruljevića (Stipeti, 2001: 102) i njegova oca kojega u djelu čak i spominje kao špijuna, šuglednog i cijenjenog ovjeka i nekadašnjeg voditelja napuljske kovnice. Štoga prikazuju i Diversisove poglede na gospodarstvo, govorimo zapravo o ozračju u kojemu su stvarane Kotruljevićeve gospodarske knjige (Stipeti, 2001: 103). O Dubrovniku de Diversis piše s oduševljenjem koje se jasno ističe iz djela u kojemu opisuje položaj grada, građevine, političko uređenje i običaje. Za

ekonomsko razmatranje ovoga djela posebno je važan opis položaja grada Dubrovnika za koji Diversis kaže da čini dio na kopnu, odakle se svakodnevno slijevaju stanovnici njegova vlastitoga područja i pridolice u doista gotovo nevjerojatnoj mjeri, dovoze i na konjima i drugim vrstama životinja i donose i na vlastitim plećima sve što ljudima treba i što im je ugodno i korisno, kako za život, tako i za trgovinu (Diversis, 2004: 39). Navodi da špodanici Dubrovnika, ali i drugih velikih u gradu prodaju najsvježije plodove te meso, a da se iz daljega susjedstva dopremaju nekvarljive stvari, uglavnom oruđe za proizvodnju koja se odvija u Dubrovniku. Diversis spominje i trgovce koji trguju zlatom, srebrom i stvarima najveće vrijednosti iz Jedrena, iz Rade, osobito iz Novog Brda, te iz Bosne (Diversis, 2004: 40). Zaista impresivno zvuči da je Dubrovnik kopnenim putem potrepine dobivao iz grada koji se danas zove Edirne, a nalazi u europskom dijelu Turske, i iz Novoga Brda, u današnjoj Republici Kosovo, koji je tada bio jedan od najvećih i najkorisnijih rudnika srebra. Dobri odnosi Dubrovnika s republikom i Bosnom te južnom Srbijom poznata su stvar. Još impresivnije zvuči i de Diversisov opis prednosti položaja grada na moru. Naime, kaže ovako: Štiti brodovima se svakodnevno dovozi floto, proso, ječam, mahunarke, ulje, usoljeno meso i ribe, masline, orasi, voćke, kesteni, sir, maslac, mirodije, slatkiši, lijekovi, vuna, tkanine, lan, koralji, sol i, napokon, gotovo nebrojene vrste trgovačke robe i mnogo zlatnih dukata iz najsjajnije i svim dobrima najbogatije Italije, naime, iz Venecije, Marke, Apulije, Abruzza, kao i iz Ferme, Pesara, Recanatija, Ancone, Riminija, kamo se doprema raznolika trgovačka roba iz Toskane, najvećim iz Firenze, a potom se otprema u Dubrovnik (Diversis, 2004: 40). Nije lako ni na karti pronaći baš sva mjesta s kojima Dubrovnik posluje u petnaestome stoljeću, a još je teže pobrojati svu robu kojom se trguje. Ipak, ovo je Diversisovo svjedočanstvo izrazito važno za razumijevanje gospodarske važnosti tadašnjega Dubrovnika. Potrebno je još dodati i njegov opis suknarstva u gradu koje je bilo sjedno od temelja bogatstva Dubrovnika u XV. stoljeću (Stipeti, 2001: 107). Diversis o suknarstvu započinje ovako: Štiti treba brinuti da svaki grad potpuno i poglavito onaj obrt koji je s razlogom privuče i nebrojene ljude da svojevrijedno dođu i ondje spokojno žive od znoja svojih ruku (Diversis, 2004: 110). Zatim, navodi kako su se, po toj logici, Dubrovničani odlučili ili upravo za suknarstvo jer najviše pridonosi dobrom glasu gradova. Dubrovničani su, shvativši da će s dolaskom mnoštva stranaca porasti oporav i prihodi (Diversis, 2004: 110) doveli dvojicu suknara iz Piacenze, Pavla Buzina i Petra Pantelu da utemelje taj obrt u gradu. Ustupili su im pet tisuća perpera iz oporavinske blagajne, da s njima posluju deset godina bez obveze vraćanja i kamatnog opterećenja. S time su poželjeli posao i korjenito ga zasnovati (Diversis, 2004: 110). Ovo podsjeća na poticaje koje daju moderne države za deficitarna obrtna zanimanja na njihovu

području. Diversis dalje pripovijeda kako je Republika, izvan gradskih zidina, čak izgradila zgradu za potrebe suknarskog obrta, s bojadisaonicom i praonicom u prizemlju te prostorijama za prostiranje i sušenje tkanina. O razmjerima ovoga pothvata gradskih vlasti i uspjeha dvojice stranaca u malom gradu na istočnoj jadranskoj obali najbolje svjedoče ove Diversisove riječi: «Naime, otkad je vremena nije se uložilo da se u Iliriku proizvode tkanine od vune ovaca iz Valencije i Tortose, kao što se sada njegovom zaslugom čini u Dubrovniku. Godišnje se istakne četiri tisuće komada vunениh tkanina, a od tog posla svi dubrovački građani imaju osobite koristi, i vlastela i pučani, bogati i siromašni, muškarci i žene, i da sve zajedno saberem, na dobitku su i dočlanci i starosjedoci» (Diversis, 2004: 111). Filip de Diversis nesumnjivo se divio dubrovačkoj poduzetnosti iako se iz nekih njegovih riječi može vidjeti i tipično humanističko zgražanje nad neprestanom dubrovačkom potragom za novcem, poput tvrdnje da «oni bjelodano vjeruju da je sreća u bogatstvu i sva vrlina u stjecanju» (Diversis, 2004: 64). Međutim, pokazuje da razumije zbog čega je tomu tako. Kada objašnjava da se u gradu trgovanjem, osim pučana, bave i plemići, «to nekome tko ne poznaje gradske prilike možda neće biti jasno jer je u šprotuslovlju», Diversis ukazuje na činjenicu što da dubrovačko područje, «to zbog svoje neplodnosti, «to zbog velikog broja ljudi, ima sasvim mali prihod, pa nitko ne može, zajedno s kućanstvom, živjeti od posjeda, osim ako nije mnogo bogatiji od ostalih. Stoga je nužno da se bave trgovinom» (Diversis, 2004: 64). Tako je Diversis opisao «malu jadransku emporiju» (Janeković-Römer, 2004: 30) u kojemu je stasao i naš Benedikt Kotruljević koji je o suknarstvu tako detaljno pisao, ali i trgovao vunom. O suknarima Kotruljevića kaže kako nisu pravi trgovci jer je njihov posao mehanički, i da je za njih jedino važno što da u gradu uvijek drže robu koja ide, da bi uvijek imali navalu i dobar glas (Kotrulj, 2009: 397). O vunarima kaže da, ako su marljivi, ne mogu propasti, jer je vuna, kako smo vidjeli kod Diversisa, bila tražena u Dubrovniku. Toliko tražena roba da je sposobna obitelj Kotruljevića u jednom trenutku na nju gotovo imala monopol. Kupovali su vunu isprva preko posrednika iz Napulja s kojima je cijela obitelj bila usko povezana, a potom, pomoću istih poznanstava, dakle, s aragonskim i napuljskim kraljem Alfonsom I., Benedikt Kotruljević 1454. godine postaje direktni uvoznik merino vune iz Barcelone (Stipeti, 2001: 121).

Zbog okolnosti njegova života ne bismo trebali ni otkrivati drukčija shvaćanja odnosa prema novcu i trgovini te njezinoj važnosti, nego što su Kotruljevići činili. Trgovac ga je odgojio i oblikovao kao trgovca, Benedikt je, znanjem i iskustvom stečenim u obitelji, nastavio i unaprijedio poslove svoga oca Jakoba Kotruljevića, koji je bio jedan od stvaralaca prethodno opisanoga Dubrovnika. «Prvi dubrovački Kotrulj zvali se Đivo i doselio je oko

1350. godine iz Kotora (Vekari, 1996: 33). Ba- je u to vrijeme Kotor priznavao vlast srpske dinastije Nemanjića, a ubrzo potom hrvatsko-ugarskih te bosanskih vladara, da bi, nakon kratke neovisnosti završio pod mletačkom vladom koja je trajala sve do kraja osamnaestoga stoljeća. Takvo slabašno političko stanje grada obilježeno neprestanim prevratima zasigurno nije moglo odgovarati poduzetnim i slobodoljubivim Kotruljima te je prelazak u Dubrovnik bio logičan potez. Pretpostavlja se da je Benedikt Kotruljević rođen 1416. godine (Vekari, 1996: 48), u vrijeme kada je njegov otac već uspješan trgovac koji trguje solju iz talijanske pokrajine Apulije te je, iako pučanin, ugledan dubrovački građanin, kao što piše Diversis. Jakša Kotruljević poslovao je i sa srebrom koje je iz bosanskih i južnosrpskih rudnika prevezio u Italiju, a također od Diversisa saznajemo kako je bio zakupac napuljske kovnice, koju mu je ustupila kraljica Ivana II. Aragonska za koju je obavljao i diplomatske poslove. Benedikt je, dakle, imao savršenog trgovca pred sobom, odrastao je s njim u kojoj se trgovalo, odakle mu je otac kretao na poslove u Apuliju, Bosnu i Ugarsku, gdje su se dogovarali odlasci robe ili karavanama na Balkan ili brodovima za cijeli Mediteran, o čemu se vodilo knjigovodstvo uz skladišta, gdje mu je u susjedstvu i stric trgoval, sve to od djetinjstva dovodi Bena Kotruljevića u prisnu vezu s umijećem trgovanja (Stipeti, 2001: 119). Tako i, kada u svome djelu govori o osobinama koje su potrebne da bi se trgovcem postalo, veliku prednost daje onim mladima koji su imali sreću da im očevo budu trgovci. Takvo mišljenje potkrepljuje zdravim razumom i iskustvom, jer kaže da su im, kao i vanjština, i šunutarne vrline slične očevima. Koliko mu je očeno od oca bilo vafno saznajemo i iz njegovih riječi: "Ši mogu reći da se i na meni samom raspoznao i vidio očev odraz, i to ne samo u sklonosti praktičnom djelovanju, nego i u sudbini koja je s tolikom podudarnošću slijedila njegovu da je to divno reći" (Kotrulj, 2009: 352). I zaista, očev duh oblikovao je i njegov, ali im je i životni put bio nevjerojatno sličan. Po očevoj smrti, poslove su naslijedili Benedikt i njegova braća te su trgovali na isti način kao i Jakša Kotruljević. Poslije su se podijelili, a samo je Benedikt, zbog svojih trgovačkih i političkih zasluga te svojih djela ekonomske tematike, ostao zapamćen. Prethodno je već spomenut njegov uspjeh u trgovanju vunom, no Benedikt je Kotruljević trgoval i srebrom, baš kao i njegov otac, a to se srebro kovalo u novac u dubrovačkim kovnicama i tek onda prevozilo u talijanske gradove. Na taj je način postizalo višu cijenu, što se, s jedne strane može nazvati škriptom arenjem (Stipeti, 2001: 120), a s druge nam samo govori o Kotruljevićevoj trgovačkoj genijalnosti i pragmatičnosti. O razmjerima njegovih poslova saznajemo još ponešto iz njegovoga djela *O plovidbi* gdje spominje putovanja po središnjem Sredozemlju, odnosno, Ligurskom, Tirenskom i Jadranskom moru, kamo je putovao u svojim trgovinskim, ali i političkim pothvatima jer,

špouzdanost se zna da je Kotrulj bio kraljevski poslanik (Janekovi -Römer, 2009: 41). Drugo je to sa uvano Kotruljevi evo djelo, mla e od *Knjige o vještini trgovanja*, te jo- nekih njegovih, izgubljenih djela, *O ženidbi* i *O naravi cvijeća*, o kojima su podaci samo informativni. Traktat *O plovidbi* mođe se datirati u godinu 1464., a njegov je nedovr- eni rukopis prona en krajem dvadesetog stolje a u knjifnici Sveu ili-ta Yale. Rasprava je to prvenstveno o geografskom i prirodnofilozofskom znanju -to ga je Kotruljevi posjedovao, uglavnom preko Ptolomeja, a koje mu je ponajprije sluffilo radi poslovnih putovanja brodom. Opravdano se mođe zaklju iti kako je rasprava *O plovidbi* veoma op-iran nastavak *Knjige o vještini trgovanja*, pisana je istim metodolo- kim na elima, a govori o prakti noj izvedbi jedne od najvafnijih ekonomskih grana onoga doba o kojoj je Kotruljevi pisao; prekomorskoj trgovini na veliko. šKao -to je njegov ogled o trgovini kudikamo vi-e od tehni kog priru nika, jer u polazi-tu pretpostavlja kako ovjek mođe postati savr- enim trgovcem tek kad se usavr-i u svojoj ljudskosti, tako je i traktat o plovidbi zapravo esej o umije u koje se ne mođe svesti na niz zanatskih propisa (Novakovi , 1996: 30). Kotruljevi se bavio i kreditnom trgovinom, -to se saznaje iz arhivskih spisa koji svjedo e o velikom broju šnjegovih dufnika u Dubrovniku (Janekovi -Römer, 2009: 37). Benedikt ima jo- jednu poveznicu sa svojim ocem Jak-om, naslijedio ga je naime na mjestu upravitelja kovnice u Napulju i Aquili, a dufnost je nakon Benediktove smrti 1469. preuzeo i njegov sin, najstariji od desetoro sinova i k eri iz braka s dubrova kom gra ankom Nikoletom Nale, tako er imena Jakov (Vekari , 1996: 43), -to se mođe protuma iti kao izvanredna vjerodostojnost Kotruljevi eva djela i dosljednost obiteljskih ideja o odgoju.

Kotruljevi ev opis idealnoga trgovca

Knjiga o vještini trgovanja temelji se ponajviše na Kotruljevi evu iskustvu, no u njoj se često poziva na razne, prije svega antičke, a potom i srednjovjekovne autoritete. Stoga, možemo zaključiti da je Kotruljevi bio izrazito obrazovan ovjek, tipični humanistički pisac novoga doba. Kao kraljevski poslanik aragonskog dvora u Napulju mogao je biti i dio njihovog humanističkog kruga. Njegovim članovima su bili redomice poznata imena talijanskog humanističkog kvarteta: Bartolomeo Fazio, Giovanni Pontano, Lorenzo Valla, Basilus Bessarion, Giannozzo Manetti, Antonio Baccadelli/Panormita, Giorgios iz Trapezunta, Teodoros Gaza, Ennea Silvio Piccolomini, Poggio Bracciolini i Francesco Filelfo. Te se ravnopravno uključivali s članovima kruga u ondašnje rasprave o prirodno-filozofskim, astrološkim, teološkim i moralno-etičkim pitanjima (Vrljak, 2008: 388). Međutim, o Kotruljevi evu formalnom obrazovanju saznaje se vrlo malo. Jedino što o tome sam može nalaziti se u predgovoru prvoj knjizi njegova djela. Tamo stoji: "Što kazivati o vještini trgovanja ono što sam saznao i naučio kroz svakodnevni rad, uz pomoć vlastita uma, pošto su sudbina dopustili da budem otrgnut od nauka kada sam se najljepše bavio filozofijom. Prebavim sam u trgovinu ili trgovanje, kojom sam se morao baviti iz nužde i napustiti ugodu i slatki sklad nauka kojem sam bio potpuno posvećen" (Kotrulj, 2009: 339). Iz ovih riječi možemo zaključiti da je studirao, premda izvori ne potvrđuju ni gdje ni što (Janeković-Römer, 2009: 53), ali samo je obrazovan ovjek mogao citirati crkvene i svjetovne pravne spise poput Gracijanovog dekreta i Justinijanovog kodeksa te Bibliju i antičke autoritete kao što su Pitagora, Aristotel, Seneka, Ciceron, Vergilije, ali i kršćanske, Tomu Akvinskoga, Sv. Jeronima, Sv. Augustina, Ivana Zlatoustog i druge (Janeković-Römer, 2009: 61). Kotruljevi je Aristotela šipak smatrao najboljim i najvažnijim filozofom (Bali, 2012: 213) stoga, možemo njegov nauk smatrati najvažnijim utjecajem za *Knjigu o vještini trgovanja*. No, to je samo utjecaj te se Aristotelov nauk ne može analizirati iz Kotruljevi eva djela jer šnaj e – e poiva na tumačenje, a nerijetko i na imaginaciju (Bali, 2012: 214). Kotruljevi je, dakle, u pozivanju na izvore želio dobiti autoritativnu potvrdu za vlastite stavove no to njegovo djelo ne čini manje vrijednim jer mu oslanjanje na stare pisce samo šdaje ve i dignitet (Janeković-Römer, 2009: 61), a vrijednost je zapravo u tome što Kotruljevi piše isključivo o onome što je iskusio, o čemu u svojoj knjizi i sam svjedoči.

U ovome slučaju obrazovanje i nije presudno, njegovo je znanje bilo materijalizirano u ugled i bogatstvo, ali i ono još dragocjenije, knjigu kojom je pokušao odgojiti savršena trgovca, onakva, kakav je bio njegov otac, kakav je bio i on sam. No, koliko mu je u tome bilo

važno obrazovanje pokazuje rečenica: "Svaki je neznanica zaoč koju pripisuje Aristotelu. U *Etici* zaista stoji da "...nijedan nevaljao uvijek ne zna –to treba činiti a čega se treba uzdržavati, i zbog te pogriješke ljudi i postaju nepravedni i uopće lošiji jer nije neznanje u izboru uzrok protuvoljna čina, nego uzrok nevaljalosti" (Aristotel, *Nikomahova etika*, 1992: 42). Kotruljevi potom kaže: "A zlo je suprotno dobru, koje je vrlina" (Kotrulj, 2009: 442). Benedikt Kotruljevi čeli trgovca kojemu vrline nisu strane, traži kreposna i svestrana čovjeka, šnadarena svim sposobnostima, koji se može sporazumjeti sa svakim i pristupiti bilo kojoj vrsti ljudi" (Kotrulj, 2009: 440). Traži i mudrost, citiraju i čidovskoga kralja Salamona koji je i danas simbol mudrosti. Ako je sve ovo zbilja potrebno da bi uvijek bio savršen trgovac, onda je nepobitno istinita ona špoznata i uobičajena posloviča koju Kotruljevi navodi kao narodnu mudrost, a koja kaže: "Teško je stvoriti trgovca nego suča" (Kotrulj, 2009: 341). Zato kaže da mu nije lako kada kaže neke koji kaže da trgovac ne smije biti vičan latinskom jeziku, na –to odgovara čda trgovac ne samo da mora biti vrlo vječan pisar, aritmetičar, knjigovođa itd., nego mora biti i pismen u latinskome jeziku, prvenstveno i u najmanju ruku dobar govornik" (Kotrulj, 2009: 440). Benedikt Kotruljevi čagovara, dakle, skolastičkim trivijum. Trgovac mora biti educiran na polju gramatike da bi razumio šmnoge narode i različite ljude, kao i čneku zapovijed i povlasticu –to je sve korisno zbog sklapanja ugovora, a također čsa znanjem gramatike može pristupiti me u gospodu i ugledne ljude te tako šbiti vičan od puka" (Kotrulj, 2009: 440). Ovladavši dijalektikom, trgovac će znati voditi prepisku sa poslovnim partnerima čjer govorničtvo čini čovjeka čječitim i razumljivim" (Kotrulj, 2009: 440). Preporuča trgovcu i čavljenje filozofijom i logikom da se ne bi dao prevariti. Nadalje, nalaze trgovcu i čproučavanje kozmografije i astrologije jer su korisne discipline u iznačlenju na čina zarade, kozmografija će ga naučiti sve o putovanjima koja mora podnositi da bi mu poslovi uspjeli, a astrologija čkako bi znao predvidjeti godičnji urod člita, ulja i drugih namirnica, kao i bolesti, ratove i čli noč (Kotrulj, 2009: 444). Tu se ponovno poslučio narodnom mudroču koju citira: "U čini me prorokom, u činiču te bogatim". To, čre e poglavlje čre e knjige Kotruljevi naziva poglavljem šO trgovču znanju i čavrčava ga rije ima: "Zato ne treba čuditi da ima malo pravih trgovaca" (Kotrulj, 2009: 444). Čini se kako je, Kotruljevi bio na tragu poimanja renesansnog čovjeka. Njegov je savrčeni ili čpravi trgovča istovjetan s idealnim tipom čovjeka kojega zamičlja renesansna misao. šRenesansa je suviče visoko postavila cilj znanja, sublimirala a da ga ne bi čtjela imati u idealiziranom obliku i idealiziranoj mjeri, te da ga najzad ne bi idealno tipizirala" (Vrljak, 2008: 205). Upravo to radi Kotruljevi svojom *Knjigom o vještini trgovanja*, on idealizira tip i pojavu trgovca, čafirma njegovo znanje, zapravo, postavlja standard ispod kojega ne čeli i i

sve one koji su ispod zamišljene crte niti ne naziva trgovcima. Svojom knjigom, Kotruljevi ne želi mijenjati svijet, ali želi mijenjati trgovca, i tako mu pomoći da, prema onim nepromjenjivim pravilima trgovine, uz ona promjenjiva pravila, na koja trgovac mora posebno paziti, promijeni svoju okolinu na bolje. Trgovac će na željenu razinu najsigurnije dospjeti povećavajući i svoju sposobnost zaradivanja, odnosno, povećavajući količinu svoga znanja, koje će usmjeriti prema vlastitoj dobiti. Idealni tip znanja predstavlja ideal u renesansnom poimanju znanja i znanosti, ideal renesansnog uvijek kao novovjekovnog univerzalnog uvijek koji želi ovladati svijetom u cilju renesansne preobrazbe tog svijeta (Vrljak, 2008: 205). Ipak, treba zapamtiti da je Kotruljevi individualist, barem u ekonomskom smislu, te da zahtijeva preobrazbu svijeta isključivo putem osobne preobrazbe svakoga pojedinca, u ovom slučaju, trgovca. Trgovac će, dakle, preobraziti svijet svojim nastojanjem da zaradi, tako unaprijediti svoj vlastiti život i okolinu, a u tome će ga slijediti i ostali. Posebno je zadivljujuća rečenica koju nalazimo kod Kotruljevića u desetom poglavlju prve knjige koju naziva *Što općenito pravilima i ustroju trgovačkog prometa*, ali u njemu donosi pravila poslovanja trgovca pojedinca. Kotruljević kaže: *Švojom osobom i zalaganjem moraju osobno pripomoći novcu i dobiti* (Kotruljević, 2009, 377). Ova se rečenica nastavlja riječima koje objašnjavaju pravila i mogućnosti rada trgovca sa skromnim kapitalom, ali umnogome sačinjava ono o čemu ova knjiga zapravo piše: o poduzetniku i poduzetništvu.

Dokaz je tomu najvidljiviji iz ponovne usporedbe Kotruljevićevih misli sa Smithovima. Prethodno je bilo riječi o Kotruljevićevoj podjeli trgovine na onu koja se vrši zamjenom, prodajom za gotovinu i prodajom na rok. Zanimljivo je da i Adam Smith trgovinu dijeli na tri vrste, na unutarnju, vanjsku i posredničku. Unutarnja trgovina je zaposlena kupovanjem proizvoda radinosti te zemlje u jednom i prodajom u drugom dijelu te iste zemlje. Ona sadržava i kopnenu i obalnu trgovinu. Vanjska je trgovina zaposlena kupovanjem stranih dobara za domaću upotrebu. Posrednička trgovina je zaposlena posredovanjem u trgovini stranih zemalja ili prijevozom vrsta proizvoda iz jedne zemlje u drugu (Smith, 2007: 367). Jasna je stvar da je *Bogatstvo naroda* makroekonomsko djelo i cilj mu je objasniti porijeklo blagostanja nekih naroda i siromaštvo drugih. Smith iznosi liberalističke ideje, ali sam živi u doba kada već postoje razdijeljena nacionalna tržišta koja je već stvorio merkantilizam. U Kotruljevićevo doba, tada poznati svijet jedinstveno je tržište, specifično na pretežno suvremene globalne ekonomije (Vajić, 1996: 241) sa Mediteranom kao svojim središtem. On unutarnju i vanjsku trgovinu ne razlikuje jer je unutarnja trgovina nemoguća u neplodnim gradovima-državama, kao je to na to, na primjeru Dubrovnika, ukazao Filip de

Diversis. Stoga se, pi-u i mikroekonomsko djelo, Kotruljevi upu-ta u obrazovanje trgovca pojedinca kojemu ipak ne daje svu slobodu djelovanja, jer sve nije korisno za ispunjenje onoga jedinoga zadatka, a to je obogatiti se. Pojedinac je, dakle ciljani itatelj Kotruljevi eve *Knjige o vještini trgovanja*, a on ima zadatak ne-to poduzeti u cilju pove anja svoje imovine. Trgovina je naju inkovitiji na in za boga enje te kao -to joj kafe i definicija sa po etka Kotruljevi a djela, ona se nada dobitku. U svojim obja-njenjima o tome kako to ostvariti, šKotruljevi zahtijeva, u skladu s osobnim iskustvom, prije svega spremnost na fizi ke i druge napore, koji su bili skop ani sa srednjovjekovnom trgovinomō (Stipeti , 2001: 129). Zanimljivo je vidjeti kako suvremena literatura opisuje poduzetnika, naime *Ekonomski leksikon* kafe da je poduzetnik šfizi ka i pravna osoba koja posluje na vlastiti rizik. Raspolafle sredstvima za odre enu gospodarsku djelatnost i samostalno donosi odluke koje se odnose na tu djelatnost, organizira i kombinira proizvodne itelje, koordinira njihovo djelovanje, nadzire rad, rukovodi i upravlja cjelokupnim radom i poslovanjem. Zarada poduzetnika poduzetni ka je dobit, koja ostaje nakon -to se iz ukupnoga prihoda odbiju tro-kovi te sve ugovorne i zakonske obvezeō (Ekonomski leksikon, ur. Sunajko). Definicija je to vrlo bliska Kotruljevi evom shva anju trgovca. šPoduzetnik koji putuje za poslovima i profitom, izlafu i se naporima i rizicima, to je za njega model kojemu valja teffiti trgovac-poduzetnikō (Stipeti , 1996: 227).

Prvo i osnovno Kotruljevi evo razmatranje je šda trgovac mora upravljati samim sobom, svojom robom i novcem po odre enim pravilima koja ga vode cilju, a to je bogatstvoō (Kotrulj, 2009: 373). Tu Kortuljevi radi podjelu po veli ini kapitala jer sa svojim novcem ne mogu jednako raspolagati ljudi sa razli itim imetkom. šNeki znaju i sposobni su upravljati s mnogo novca, neki s malo, neki su dobri da budu sluge i tako daljeō (Kotrulj, 2009: 373). Realna je ovo primjedba Benedikta Kotruljevi a koji je to zasigurno nau io kroz vlastita iskustva u trgovini. Stoga, napominje trgovcu-poduzetniku koji razmi-lja i igra na veliko da mora šbiti uzvi-ena duha i istraffivati visokoumne stvariō kako bi mu ti veliki poslovi uspjeli, a šmora imati i toliko iskustva da je gotovo stvorio naviku uma te zna rasu ivati i predvi atiō (Kotrulj, 2009: 374) Takva su upozorenja samo uvod u prakti ne savjete. Veletrgovac prvo treba šuredno rasporediti svoje poslove. Ne smije drflati sav novac na okupuí ō (Kotrulj, 2009: 374). Kotruljevi hvali Firentince koje smatra najboljima u tome te daje hipotetski primjer sebe kao veletrgovca iz Firence koji je, sa svojim kapitalom u-ao u udruflenja u Veneciji, Avignonu, Rimu te kafe ovako: šZa vlastite poslove zadrflavam -est tisu a dukata kojima poslujem u vlastito ime i ulafem u robu koja mi se toga dana ini prikladnijom. Ako

na mnogim mjestima sigurno i sre eno poslujem, mora mi iza i na dobro, jer jedno potpomafle drugo (Kotrulj, 2009: 375). Podjelu nastavlja savjetom poduzetniku sa srednjom veli inom kapitala, za –to navodi ak i precizan broj, odnosno, etiri tisu e dukata –to bi, u dana–njem smislu, moglo biti oko 400,000 ameri kih dolara (Stipeti , 1996: 223). Takvom poduzetniku kafe da svoj kapital nipo–to ne dijeli na razli ite poslove, ve da ga drfi na okupu. Hvali svoje Dubrov ane da su švrlo sposobni u takvoj vrsti poslovanja, me utim odustaje od daljnje pohvale kako ne bi š itatelji to pripisali ljubavi prema domovini. Da bi se ogradio od mogu ih optufbi za nepotizam, ak i kudi Dubrov ane, ali samim time i sve trgovce–poduzetnike koji ine iste gre–ke kao i oni, da im zarade grade ku e i ljetnikovce koje im onda postaju vafnijima od vlastitih poslova i gradova u kojima posluju. Onim poduzetnicima s malo novca, šnegdje do pet stotina dukata, daje op enit, ali jasan savjet da šse moraju osobno potruditi s tim novcem i ne smiju ga povjeravati drugima niti ga rasipati na vi–e poslova. Svojom osobom i zalaganjem moraju pripomo i novcu, jer kad bi s tako malim novcem htjeli biti samo ulaga i to bi ih pojelo, budu i da su zarade onih koji ne trguju osobno obi no ograni ene i male, pa se nije mogu e odrflati s malo novca (Kotrulj, 2009: 377).

Nakon podjele koja se nalazi u desetomu poglavlju prve knjige, savjete za pona–anje trgovca–poduzetnika nalazimo u itavoj tre oj knjizi Kotruljevi eva djela. Jo–u predgovoru, to jest, uvodu, govori da e se špozabaviti vrlinama i dostojanstvom koje štrgovac nufno mora imati da bi uop e bio trgovac. šKotruljevi zagovara kod trgovca po–tenje i umjerenost, koju e sebi nametati (Stipeti , 1996: 221). No, prije svega obja–njava zbog ega smatra trgov evo dostojanstvo uzvi–enim naspram puka, ali i plemstva. Prvi je razlog taj –to trgovac radi, ne samo za svoje, nego i za op e dobro zbog kojega švrijedi i umrijeti. Drugi je po–tenje koje pove ava ugled u dru–tvu jer samo štrezven, umjeren, postojan, i pristojan trgovac uve ava i unapre uje svoj imetak (Kotrulj, 2009: 435). Tre i je razlog zbog kojega Kotruljevi cijeni trgovce jest njegova okolina koja je uvijek jednakoga dostojanstva kao –to je njegovo. ší u njegovoj ku i flive po–teni uku ani koji stalno kreposno rade, jer gdje se preme e novaci ne prima– na stan nevaljalcei (Kotrulj, 2009: 436). Tako er, trgovac se esto nalazi i u dru–tvu gospode koji trafe njihove savjete jer šnikada nikada nijedno zvanje, ni danas ni ikad, nije razumjelo svjetovnu vlast i upravljanje novcem o kojem ovise sve drflave, onako kao –to se u to razumije (Kotrulj, 2009: 436) upravo trgovac. Naposljetku, Kotruljevi hvali trgov evu vjerodostojnost, stavlja je na posljednje, etvrto mjesto, no zato je o njoj najvi–e napisao. Nagla–ava vjerodostojnost uspore uju i je s onima najpoznatijima po disciplini i poslu–nosti, a to su vojnici. Navodi uobi ajeno mi–ljenje da je šdanas preostalo

ovjerenje u trgovce i vojnike i da oni više uvaju vjeru nego neki uglednici koji su pripadnici viših staleža poput kraljeva i biskupa. Ovakvo poglavlje, koje govori o trgovcu dostojanstvu, vrlo dobro ukazuje na smjer i ton u kojemu se djelo nastavlja. Ono je iznimno bogato filozofskim refleksijama, razmatranjima o ljudskoj naravi i ovjeku kao duhovnom i svjetovno praktičnom djelatnom individuumu, o njegovu dostojanstvu i izvrsnosti koje zahvaljuje svojim prirodnim sklonostima, razumu i volji kao i znanju i kulturi, duhovnim krepostima i (Schiffler, 1996: 162). Kotruljević, dakle, smatra da poslovni i privatni uspjeh trgovca ovisi, prije svega, o njegovoj ličnosti, ali i ophođenju. Za razliku od današnjih shvaćanja, humanistički su mislioci razumijevali uzajamnost osobnosti koja je u skladu s ophođenjem. Kotruljević zato drži da jedino onaj tko se zna ponašati dostojanstveno i vjerodostojno, disciplinirano i odlučno poput savršenog trgovca, može zaraditi i održati se vlastitim snagama. Najpoznatiji suvremeni teoretičar poduzetništva Peter Drucker kaže: "Dakle, poduzetništvo je ponašanje, a ne pitanje ličnosti" (Drucker, 1992: 33). Ipak, Kotruljević, kao uvijek skolastički i humanistički obrazovan, spaja osobnost i ponašanje svoga savršenoga trgovca koji mora biti utjelovljenje skladnosti svih aspekata društva u jednome biću. Ne smije se zanemariti duh vremena u kojemu Kotruljević stvara, naime, idealan uvijek mora biti jednako praktičar koliko i mislilac, jer jedno bez drugoga ne ide, ali i njegove izvanjske karakteristike moraju biti u skladu s njegovim duhovnim vrijednostima. Zastupaju i jedinstvo morala, religije i politike i njihovih normi, zadržava Kotruljević neke komponente klasične antičke eudaimonističke etike, srednjovjekovnog kršćanskog mišljenja i elemente evanđeoske etike, ugrađujući ih u vlastita shvaćanja i nalazeći zaključno utemeljenje određenja i poziva novog ovjeka/trgovca u ethosu (Schiffler, 1996: 166). Iz toga proizlazi njegova poslovna etika, Kotruljević postavlja pravila igre u odnosu trgovca prema svome kapitalu i prema svome kupcu o čemu ne ovisi samo trgovčeva savjest, nego i njihova daljnja suradnja. Prije svega potrebno je pojasniti njegovu etiku rada koji prethodi trgovini.

U dijelu *Knjige o vještini trgovanja* u kojemu radi podjelu vrste poduzetnika prema veličini njihova kapitala, Kotruljević daje savjet i onima koji nemaju ništa, govoreći im da se moraju prihvatiti bilo kakva posla i bez stida se prilagoditi (Kotrulj, 2009: 377). Citira Seneku i navodi njegove riječi i da ništa –to mu se dogodi siromah ne smije smatrati sramotnim, jer siromasi, šakofle do i do toga da ponu stjecati, ne smiju se stidjeti –to flive kod drugih –ni –to rade nizak i neznatan, no ipak pošten posao (Kotrulj, 2009: 377). Kotruljević tako poručuje siromanima da za njih postoji, premda teflak i dug, ipak nadasve mogući put ka bogatstvu. No, na početku takvoga puta stoje –ast i poštenje bez kojih se do

cilja nikako ne može biti. Za najbolji primjer, Kotruljevi navodi trgovce koji su propali i osiromašili te koji su svoj put ka uspjehu odložili ili zapostavili. Nakon pretrpljene pljačke ili lošega poslovnoga poteza enovljeni špostaju gusari, Mleani i Dubrovani picokari, Firentinci meštari ili obrtnici koji rade i pomažu se marljivo – uo (Kotrulj, 2009: 378). Prenosi i običaje iskusne i u čine trgovačke klase mnogih trgovačkih gradova, pa tako i Dubrovnika, po kojemu svoje sinove daju za sluge i –egre svojim slugama škakobiti se od dještava mogli udubiti u vječtinu jer Seneka, kojega ponovno navodi, postavlja pitanje vrline ako se odbijaju teškizadati. Osim Seneke citira i Boecija koji kaže da ne može biti u čitelj onaj koji ne zna biti u čenik. Korisno je upamtiti i prihvatiti Kotruljevičev zaključak šda priroda srčanine vodi njihovu čilju, malodušne njihovu, dok siromašan o vjek mora sam sebi pomoći na bilo koji način samo da je dopušten i pošteno (Kotrulj, 2009: 378). Zanimljivo je da se ovakvi zaključci o vlastitom trudu i radu ni danas, nakon petsto godina, svima i svugdje ne podrazumijevaju, nego se pripisuju protestantizmu i njegovu načinu razmišljanja, o čemu je pisao sociolog i ekonomski teoretičar Max Weber. On je i postavio šipotezu o protestantskoj etici kao izvorištu kapitalističkog duha. O čito taj isti duh radinosti, poslovnosti i akumulacije bogatstva radi čirenja poslovnih aktivnosti, poznaju i mediteranski trgovci, kojima Kotruljevi pripadao (Stipeti, 2001: 147).

Nadalje, obrazuju i svoga savršenoga trgovca Kotruljeviču nalaze razboritost kao opću vrlinu koja je svima potrebna neovisno o zvanju, što ona ipak daleko više pripada, svojstvena je i pristaje trgovcu, budući da druge stvari, znanosti i vještine, opstoje i vone su vrstnim zakonima i posebnim pravilima, a samo se trgovina upravlja slobodnom prosudbom (Kotrulj, 2009: 438). Ova rečenica Benedikta Kotruljeviča napisana prije više od pola tisućljeća neodoljivo podsjeća na jedno mnogo suvremenije, Druckerovo, objašnjenje poduzetništva koje glasi ovako: šPoduzetništvo po čiva na teoriji ekonomije i društva. Ta teorija gleda na promjene kao na nešto normalno a k tomu i zdravo. Ona drži da je najvažnija zadataka u društvu –a osobito u ekonomiji– raditi nešto na drugi način, a ne raditi nešto bolje od onoga što već postoji (Drucker, 1992: 33). Kotruljevičev poduzetništvo, dakle, nije egzaktno, već zahtijeva inovaciju, kreativnost i domišljatost šjer se vrstan čum dokazuje u traflanju (Kotrulj, 2009: 378). Potom citira Boecija i Aristotela, obojica relativiziraju djela koja nisu proizašla iz inovativnosti, nego su samo slufenje već izumljenim oružjem. Kada Kotruljevi kaže: šTreba tražiti dobre poslove, primjerene prilikama dotičnog mjesta, tvojoj osobi i pogotovo tvome čmetku, te koje može vječito obaviti (Kotrulj, 2009: 378) on u trgovcu traži, dakle, poduzetnost. Nju *Ekonomski leksikon* definira kao šsposobnost

poslovnog ovjeka da zamisli, organizira i provede određene poslovne aktivnosti. Obuhvaća i kreativnost, inovativnost, sposobnost brzog rješavanja problema i mogućnosti, spremnost na napor i nadasve poslovni rizik (Ekonomski leksikon, ur. Sunajko).

Kotruljevi u je trgovca ka razboritost, za koju kaže da sadrži sposobnost razlučivanja dobra i zla, također bitna jer poslovne greške smatra nepopravljivima i neoprostivima, te stoga trgovac mora predviđati buduće okolnosti, ali i izbjegavati poroke koji mogu pomutiti njegovu sposobnost rješavanja. Od njega zato traži umjerenost koju smatra vrhovnom vrlinom. O njoj Aristotel govori ovako: „Ako je tako, da svaka znanost dobro izvršava svoj rad traži i sredinu budući da suviše i manjak kvare valjanost, dok je srednost održava i ako je krepost to nije i bolja od svakog umijerenosti, kao i sama narava, onda je i svojstveno kreposti teži sredini“ (Aristotel, *Nikomahova etika*, 1992: 32). Kotruljevi prepoznaje kako pet stvari u kojima umjerenost korisna i potrebna u trgovini: prvo, sve da ne bi izgubio sposobnost rješavanja. Trgovac-poduzetnik trebao bi biti umjeren u sreću i nesreću koja ga nalazi i u nego drugo. Ovakvo, ponešto nerazumljivo objašnjenje potom pojašnjava ovako: „Dakle, u dobru se ne smije uznositi, a u nevolji se ne smije smestiti“. Savjet je to za uzorno ponašanje trgovca koji se i izaziva svoju sreću u nego ljudi nekih drugih zanimanja, pri davanju kojega je Kotruljevi parafrazirao Boecija. Sljedeća umjerenost koju preporuča je umjerenost u jelu i piću, za koju se, između ostalih, poziva na Bibliju, to jest, ponovno na Svetoga Pavla koji kaže: „I ne opijajte se vinom, jer u tome leži propast, već se napunite Duhom“ (Ef. 5, 18). Kotruljevi navodi i Tomu Akvinskoga, Boecija i Augustina koji su prekoravali proždrljivce, no čini se da mu ipak najviše smeta ljudska sklonost opijanju jer, prethodno navođenju riječi Sv. Pavla i sam kaže da najgori je porok pijanstvo koje je za trgovca mnogo škodljivije nego za druge, jer je on javna osoba te špijanstvo je zlo koje ga obeliskuje i može nateti njegovim računima i kupovinama (Kotrulj, 2009: 463). Treća je umjerenost koju zagovara ona koja se tiče govora. Kaže da trgovac mora biti suzdržan u govoru jer je takvo pretjerivanje dostojno prijekora kod svih ljudi, no mnogo više i u veći mjeri kod trgovca i to zbog koristi, budući da se brbljavost trgovcu bezbroj puta vraća najtežom tetom, jer ti drug ugrabi obavijest (Kotrulj, 2009: 464). Već jednom dao slično upozorenje rekavši: „Trgovina ne može savjet, to je opet pripisao narodnoj mudrosti jer to šmogni kaflu. Ipak svojim iskustvom potvrđuje tu izreku kao istinitu to obrazlaže ovako: „Prvo, ako se mora savjetovati, treba to učiniti s drugim trgovcem, kojemu se i sve ili samo dio, a odmah u slijedećoj rečenici Kotruljevi pobija korist od takvog savjeta drugoga trgovca rekavši: „Kaže li mu sve mogao bi te ometati, a ako kaže dio, ne može te znati

savjetovatič (Kotrulj, 2009: 374). Razumljivo je, stoga da trgovac-poduzetnik od drugoga trgovca-poduzetnika ne može tražiti savjet jer ionako mora svoje poslove obavljati na drukčiji način. Također, ni od uvijek koji nije trgovac-poduzetnik korisnoga savjeta se ne može dobiti jer on šne razumije tvoja načela, pravila, odluke i vještinu, on će ti pružiti snove i zamisli i usaditi u te zrna sumnje koje će te seiniti vlastitim i računati te tvoju misaoč (Kotrulj, 2009: 374). Shodna je ovim pravilima tvrdnja da je savjet u poduzetničkom pothvatu najstrože zabranjen. Još ima razloga za trgovčevu utrljivost jer šutnja nikada nikome nije naštetila, ali govor jest, mnogo puta i mnogimač (Kotrulj, 2009: 464). Trgovac mora uvijek paziti kome se obraćati i na koji način govori, sve što čini može utjecati na to hoće li se ili neće sklopiti poslovni dogovor. No i u tome trgovac treba biti umjeren, što jest, u kupovanju, prodavanju, plovidbi i poslovanju s kojekakvimač (Kotrulj, 2009: 465). Umjereni obim poslova je, po Kotruljeviču, bitan zbog onoga već spomenutoga pravila o veličini kapitala, ne može, naime, svaki poduzetnik na sebe preuzeti jednaku količinu robe, novca i kupoprodajnih ugovora. Peti je savjet o umjerenosti vezan uz međuljudske odnose koje održava trgovac. ŠZa ovu vještinu nije dobro imati mnogo prijatelja, ispraznih i prisnih prijateljstava, na primjer sa ženama, sveenicima, redovnicima, putnicima, gospodom, siromasima i ljudima koji ne znaju platiti kada su dužni, jer ako ti je jako blizak morač mu pomagati, a ako mu ne pomogneč, izgubit će gač (Kotrulj, 2009: 466). Često Kotruljevič svoga trgovca poduzetnika upozorava na ljude koji nisu vjerno novcu, kao onda kada mu kaže: šPazi da ne vjeruječ gospodi, sveenicima, redovnicima, uenicima, uenjancima ili vojnicima jer oni nipošto ne znaju baratati novcem, pa tako ni platiti drugimač (Kotrulj, 2009: 368), jer takvim je ljudima novac šslastan zalogač i neobičajna stvar koja im lako postaje strast, što se može i trgovcu dogoditi izgubiti naviku čestoga premetanja i prebrojavanja novca. Također, upozorava, na višestruka mjesta u *Knjizi*, i na opasnost od zlih žena, odnosno, odlaska kod drugih žena (Stipetič, 2001: 131) zbog toga što trgovac-poduzetnik šmora biti čist s jedinom suprugom, jer šnočaj razara novčanik i osobuč (Kotrulj, 2009: 462).

Stega koju Kotruljevič traži od svoga trgovca gotovo je asketska, redovnička, zaista je teško pronaći riječi koje ju bolje opisuju, a sve je to u korist privređivanja, stvaranja prilike za zaradu ili barem izbjegavanja novčanoga gubitka. ŠEtika teškog i napornog rada, koju Kotruljevič zagovara, proširuje se spartanskim flivotom trgovca, s mnogim odredbama kojima je cilj povećati njegovu čednjuč (Stipetič, 1996: 221). Kotruljevič ide toliko daleko da čak savjetuje trgovcu kako da se odijeva, smeta mu, naime, pomodno oblačenje koje gotovo da izjednačuje izvanjsku pojavu pučanina i plemića, ali i višestruko od toga, smeta mu odjeća

neprimjerene duflinje i oblika jer takva pak odje a izjedna ava mu-karca i flenu. Stoga trgovcu poru uje: šUflivaj u istoj, jednostavnoj i uljudnoj odje i, jer doista dvije vanjske stvari pokazuju nutrinu du-e: odje a i gra a í õ (Kotrulj, 2009: 476). Hvali tamne boje i klasi ne krojeve odje e koja oda-ilje poruku o staloffenosti i vrsto i trgovca, -to moŕda ne treba dalje obja-njavati jer se i dana-nji poslovni ljudi odijevaju na ve prethodno odre en na in. Osim prikladnog ukra-avanja tijela, Kotruljevi nare uje i prikladno ure enje ku e za -to, u etvrtom dijelu svoje *Knjige*, postavlja pravila koja tako er sluŕe svrsi jer treba imati škorisne, a ne rasko-neõ posjede. Svi se ovi savjeti nekome moŕda mogu u initi neaktualnima i suvi-e konzervativnima za dana-nje prilike, no razuvjerit e ih ponovno Peter Drucker. Prihvate li se Kotruljevi evi savjeti jednostavno kao mjere za izbjegavanje -tete i umanjanje rizika, jasna postaje i Druckerova tvrdnja: šUspje-ni inovatori su konzervativni. Moraju biti takvima. Oni nisu usmjereni na rizike; usmjereni su na povoljne prilikeõ (Drucker, 1992: 134).

Svim tim savjetima za trgovanje i pona-anje Kotruljevi svoga trgovca oblikuje na veoma sli an na in kao -to bi to bio slu aj s dana-njim poduzetnikom. On je toliko sustavno opisao cjelokupno poduzetni ko pona-anje, i privatno i profesionalno, da nikako nije pretjeran ovaj zaklju ak: ší na-Kotruljevi potpunije i temeljitije pi-e o poduzetni-tvu, nego -to su to inili i Cantillon i Sayõ (Vaji , 1996: 248). Richarda Cantillona, Irca francuskoga porijekla koji je flivio i stvarao na po etku osamnaestoga stolje a, pisca knjige ekonomske teorije *Opća rasprava o prirodi*, suvremena ekonomska znanost uzima kao prvoga teoreti ara ekonomije koji je obradio poduzetni-tvo. Cantillon, koji je *Knjigu o vještini trgovanja* mogao poznavati, ali o tome nema dokaza, pi-e o istoj ekonomskoj kategoriji kao Kotruljevi te subjekte takve gospodarske djelatnosti i naziva poduzetnicima. ší po sadrflaju pojma i po na inu djelatnosti trgovci Kotruljevi a identni su Cantillonovim poduzetnicima ili trgovcimaõ (Vaji , 1996: 247). Jean-Baptiste Say, tako er francuski ekonomist, u svom je traktatu o politici koj ekonomiji pisao o poduzetni-tvu sa makroekonomskog stajali-ta ne-to vi-e od jednog stolje a nakon Cantillona. Svima im je Kotruljevi prethodnica u svome shva anju trgovca kao samostalnog poduzetnika prije svega, a potom i sudionika u trgova kom dru-tvu. šTaj dinami ki poduzetni ki duhí koji se u Knjizi o umije u trgovanja opisuje u toliko detalja, najvrjedniji je znanstveni doprinos Benedikta Kotruljevi a ekonomskoj znanostiõ (Vaji , 1996: 248).

Aktualnost Kotruljevičeve ekonomske misli

Iako je Benedikt Kotruljevič napisao djelo u kojemu daje pravila za trgovanje i ophoenje ovjeka koji se feli nazvati pravim trgovcem, u njemu ne navodi imena postoje ih i flivu ih uzora na koje bi se itatelj trebao ugledati. Jedini stvarni trgovac kojega spominje imenom i prezimenom je Cosimo de Medici, bankar iz Firence kojega Kotruljevič naziva švladarom trgovacaõ te ga, uzima kao uzornoga ovjeka i to u smislu njegova po-tenja, ali o njegovim poslovima ne govori previ-e. Razlog -to ne spominje imena drugih trgovaca je taj -to Kotruljevič ne feli da se njegov itatelj zamara postoje im trgovcima o kojima u svome djelu ne govori nimalo pohvalno. Sve -to mu je preporu eno, nare eno i zabranjeno nalazi se u *Knjizi o vještini trgovanja* koja e, onomu tko feli biti trgovac u pravome smislu te rije i, poslušiti kao prakti an pruru nik, ne samo za ispravno i unosno trgovanje, o kojemu ipak djelomi no mora nau iti iz prakti noga rada, nego i za dobar gra anski flivot.

Poznato je da je Kotruljevič ovo svoje djelo, koje je dovr-io 1458. godine u okolici Napulja, posvetio svome prijatelju i -urjaku, dubrova kom trgovcu Franu Stjepanovu Caselli (Janekovi -Römer, 2009: 15) koji je također trgovao vunom. Obratka mu se rije ima: šmoj predragi Franoõ, -to je o it dokaz prijateljstva me u njima te nastavlja: š ije sam molbe nakanio usli-ati, te sam stao pisati ono -to znam o trgova koj vje-tini zato -to ne sumnjam da u, pi-u i tebi, pridonijeti mnogima, pogotovo onima koji imaju volju i fljlu stjecati asno, ne vrije aju i Boga ni blifnjenjaõ (Kotrulj, 2009: 339). Kafle i da se ve šmnogo puta spremao pisati, pou iti i ponuditi blagotvorna pravila ove vje-tine, uklanjaju i pogre-ke i zloupotrebe koje su je svele na dosjetkeí õ (Kotrulj, 2009: 339). Mofle se zaklju iti iz ovih rije i da je Kotruljevič napisao ovakav pruru nik jer je imao mnogo prigovora na trgova ku praksu koja je u potpunosti, u njegovo doba, bila izgubila svoj dobar glas. Cijeli je zanat dakle, ostao bez ugleda, jer oni koji poslove obavljaju rade to šbez po-tovanja, bez znanja, bez umjerenosti, bez ozbiljnosti, bez ikakve ljudske odgovornostiõ -to je Kotruljevič u zasigurno zasmetalo iz vi-e razloga. Kroz samo je djelo dokazao da onaj trgovac koji ne slijedi sva pravila trgova ke vje-tine ne mo fle posti i uspjeh, zaraditi i obogatiti se, -to i jest njegov krajnji cilj. I u dijelovima *Knjige* u kojima govori o znanju pofeljnu za trgovca, flali se da se uvrijefilo me u trgovcima mi-ljenje da bi trgovac trebao biti priprost, te -to pu ko pripovijedanje osu uje u enost, a takav je stav i doveo do srozavanja ugleda trgovaca. Me utim, razloga za nezadovoljstvo Kotruljeviča ima i zbog injenice da je skolasti ka misao u tom trenutku jo- uvijek utjecajna, kanonska doktrina koja, najblafle re eno, nije blagonaklona prema trgova koj praksi i cilju. Samim time -to je sluffbeno crkveno u enje toga vremena osudilo

boga enje koje je osnovni cilj trgovca i trgovine, i –to u svome djelu zagovara, njegovo djelo postaje ipak druk ije od obi nih priru nika za trgovanje toga vremena te se ak mofle nazvati apoteozom trgovine (Stipeti , 1996: 215). Tako se njegovo djelo, osim prakti ne i pou ne knjige za trgovca koji pokre e vlastiti posao i tako postaje koristan prije svega za sebe samoga, a samim time i za itavu zajednicu, mofle promatrati i kao filozofsko djelo u sluffbi obrane uloge trgovine u dru–tvu. Trgovina je dio Kotruljevi eve osobe, kako se mofle zaklju iti iz djela samoga i iz njegovih stavova, i on zasigurno nije htio prihvatiti da se bavi ne im neeti kim i vrijednim osude crkvenih vlasti. Stoga se on, osim samom trgovcu kojemu posve uje djelo i nekom uflem krugu njegovih suradnika me u kojima je mogao pretpostaviti da e *Knjiga* biti itana, neizravno obra a i onim kriti arima svog zanata, teolozima, onima škoji su napisali summaeō, kako ih sam naziva na jednom mjestu u svom djelu, a samim time i svoj onoj publici koje se takva tema ti e. Dakle, šu njegovoj nakani nije mu samo cilj da podu i ljude kako ste i bogatstvo, nego kako ga ste i na na in da se ne ogrije-i o vladaju i moralni kodeksō (Baleti , 1996: 179). Na takav ga je in vjerojatno ponukao jedan od spomenutih teologa, nadbiskup Firenze, Antonio Pierozzi. Bio je Kotruljevi ev suvremenik te ga on u *Knjizi o vještini trgovanja* zove imenom Antonin. Ovaj je nadbiskup napisao djelo *Summa moralis* u kojemu nastavlja i pro–iruje stavove Aristotela i Tome Akvinskoga prema trgovini (Stipeti , 2001: 81) i bogatstvu, te tako kritizira trgovce svoga vremena ocjenjuju i ih nepo udnima za dru–tvo. Zbog prirode svoga djela i zauzetih stavova smatra se jednim od posljednjih skolastika, a po etkom –esnaestoga stolje a biva progla–en i svetim. šRastu a bogatstva trgovaca, koja su bila evidentna svakom gra aninu, skolasti ka je misao tuma ila nepo–tivanjem na ela pravedne cijene u trgovini, odnosno davanjem kredita s lihvarskim kamatamaō (Stipeti , 2001: 81). Postoje naznake da se Benedikt Kotruljevi osjetio prozvanim upravo djelom firentinskog nadbiskupa, iako ono nije bilo jedino takvo, no djelo poglavara crkve najrazvijenijega grada tada–njega svijeta bilo je upravo ono koje je zahtijevalo njegovu reakciju.

Antonija Pierozzija spominje Kotruljevi u etvrtom poglavlju druge knjige svoga djela kojemu daje naslov šO dvojnama –to je dopu–teno, a –to nijeō te ga naziva ovako: špre asni brat Antonin, u itelj teologije i firentinski biskupō. Oslovljava ga s po–tovanjem i kafe kako Antonin u svom teolo–kom djelu odobrava trgova ki na in rada ukoliko šse ne prelazi pravedna i primjerena cijenaō. Kotruljevi daje hipoteti ki primjer poslovnog pothvata u kojemu on nema namjeru podizati cijenu da bi zaradio, dakle nema zle namjere, ali kafe i ovo: šKupim svu vunu i upustim se u rizi an i smion pothvat. Kupim ju recimo po 50 dukata

za milijar, a mogla bi vrijediti vi-e i manje, ovisno o mnogo emu -to bi se moglo dogoditi, kao -to razumije-ō (Kotrulj, 2009: 422). Kotruljevi , dakle podrazumijeva promjenu cijene, ali onu koja se doga a po zakonima trfli-ta, a ne po nastojanju pojedinca da postigne uspjeh preko tu ega gubitka. Smatra da teolozi ne razumiju funkcioniranje poslovnih procesa i da njihova kritika promjene cijena robe po iva na nepoznavanju materije. Kada govori o prodaji na rok, u slu aju koje se esto doga a da se podifle cijena, -to teolozi osu uju, kafl e kako su štari autoriō, kako naziva autoritete i teologe na koje se poziva u ovoj obrani trgovine, dali samo šnajop enitiji odgovorō, to jest, da je takva praksa neprihvatljiva. No kafl e i ovako: šTrgovci razumiju dobre i lo-e strane takvog ugovora, temelje iz kojih proizlazi, kada je dopu-ten, kada nedopu-tenō (Kotrulj, 2009: 421). Potom daje jasan zaklju ak koji odbija svako mi je-anje onih trgovini nevi nih -to je ve poslovi an izraz u Kotruljevi evu stilu pisanja, naime ve je na nekoliko mjesta u svome djelu naglasio kako sve eni ki stalefl, izme u ostalih, ne bi trebao raditi s novcem. Kafl e ovako: šNazvat emo je nedopu-tenom kad postoji lo-a namjeraí ō, -to nam jo- jednom govori da Kotruljevi oblikovanje cijene robe prep- ta isklju ivo zakonima trfli-ta, ali i sam, po kanonskom zakonu, osu uje namjerne i bezrazlofne malverzacije kojima se mofle posluftiti pojedini trgovac koji, zbog nepo-tenoga odnosa prema kupcu, ali i zanatu, trgovac zapravo i nije.

Osim formiranja cijene, skolastici su bili negativna stava i prema lihvi kojom su smatrali svaku kamatu, bez izuzetaka. Takva se crkvena doktrina temelji izravno na *Bibliji*, naime, u *Ponovljenom zakonu* Mojsije jasno kafl e: šNe traffi kamata od svoga brata, niti kamata za novac, niti kamata na jestvine, niti kamata na bilo -to gdje se obi no trafleō (Pnz 23, 20). Takve stavove, u istome smjeru, kasnije razra uje Toma Akvinski ije se osu ivanje itave trgovine i njezine prakse temelji jo- na anti kim autoritetima, naime šon eksplicitno ponavlja Aristotelovo gledite po kojem ima ne-to nisko -rufno- u trgova koj djelatnostiō (Stipeti , 1996: 229). Unato tomu, kamatu je u trgova koj praksi mediteranskoga sustava u kojemu je poslovao Benedikt Kotruljevi doista bilo te-ko izbje i. Bilo je to vrijeme procvata trgovine op enito, a ponajvi-e one koja se vr-ila prodajom na rok, kako je naziva Kotruljevi , bez kredita se ve rijetko i trgovalo, a takva je praksa za sobom povla ila mogu nost nelegitimne zarade, to jest, lihve. šLihvom se zove zarada od pozajmljena novca i kad je sklopljen ugovor i kad samo postoji nakana takve zaradeí ō (Kotruljevi , 2009: 417), Kotruljevi eva je to definicija lihve, za koju se odmah nakon nje u tekstu poziva na *Gracijanov dekret*. Kazuje kako i Toma Akvinski misli jednako, ali da ga pri takvoj nov anoj transakciji zanima namjera, jer bi prijateljski dar dobiven pri povratu novca mogao biti jednak

i bez samoga zajma. Kotruljevi potom navodi neke primjere lihve i lihvara, a nabroja za njih i moguće kazne: poništenje lihvarove oporuke, zabrana prijesti, zabrana kršćanskoga obreda i pokopa, sve su te kazne jednake onima koje je crkva u srednjem vijeku zbilja i propisala za one koji su zgriješili na navedeni način. Usprkos svemu navedenom u svome djelu, Kotruljevi nastavlja tekst četvrtoga poglavlja druge knjige pitanjem: Što će li se kamata tražiti u ime dobiti? Odgovaram potvrdno, prema Rajmundu (Kotrulj, 2009, 419). Kotruljevi se poziva na Svetoga Raimunda de Penaforta, dominikanca iz trinaestoga stoljeća, koji se i danas smatra autoritetom za kanonsko pravo, pa čak i svecem začetnikom pravnika. Kodificirao je kanonsko pravo prema nalogu pape Grgura IX., no, kao teolog i pravnik, postao je značajan već prije, napisavši zbirku propisa za ispovjednike, *Summa de casibus potentiae*, na koju se Kotruljevi i pozvao ne citirajući je izravno (Janeković-Römer, 2009). Nakon jasnog doputanja traženja kamate, Kotruljevi nastavlja rečenicom koja objašnjava njegovo stajalište koje kamatu opravdava. Škad bi neki jamac jam evinom namirio kamate, mogao bi ih potraživati od svoga dufnika, jer to i ne bi bile kamate nego dobit, i ne bi bila zarada nego izbjegavanje štete (Kotrulj, 2009: 419). Nazivaju i kamatu jednostavno izbjegavanjem štete za onoga koji posužuje, Benedikt Kotruljevi pronalazi i pravi no i pravno opravdanje realne trgovačke prakse pokazavši se tako prizemnijim i bližim stvarnosti od mnogih svojih prethodnika, suvremenika, ali i nekih kasnijih pisaca. Kotruljevi navodi u svojoj *Knjizi* i to na mjesto u djelu *Summa theologica* gdje Sv. Toma Akvinski kaže kako nema grijeha u ugovoru u koji se unosi stavka po kojoj primatelj zajma mora nadoknaditi eventualni gubitak koji davalac zajma pretrpi. Kotruljevi to komentira ovako: Što nije prodaja upotrebe novca, nego izbjegavanje štete. Ako zajmoprimac izbjegne štetu, a zajmodavac upadne u nevolju, tada zajmoprimac iz svoje dobiti mora nadoknaditi štetu svog ortaka (Kotrulj, 2009: 420). Kotruljevi kaže kako je teško sklopiti takav ugovor zbog nemogućnosti preciznoga određivanja dobiti jednoga i gubitka drugoga, ali se neka vrsta osiguranja za onoga koji posužuje smije ugovoriti, zapravo, on tako ne može i preporučiti. Da bi još bolje potkrijepio svoja razmatranja o kamati, navodi i jedan primjer kojega daju čak tri velika autoriteta kanonskoga prava iz trinaestoga stoljeća, Hostiensis, Guilelmo i već spomenuti Rajmund, koje Kotruljevi svome čitatelju prenosi ovako: Štiti sam kupiti kuću ili posjed koji bi mi godišnje prinosio 10 dukata, ali na tvoje navaljivanje i molbu nisam to kupio nego sam ti pozajmio novac, s time da mi ti godišnje platiš onoliko koliko bi mi vraćala ta kuća ili zemlja, i da na sebe preuzmeš troškove i rizik, što je dopušteno (Kotrulj, 2009: 421). Riječ ima teologa Kotruljevi još jednom potvrđuje svoje mišljenje o opravdanosti one kamate koja nije u službi nepoštenih zarada, nego nadoknađuje moguću i financijski gubitak

zajmodavca. Napominje i: šda bi ugovor bio dopu-ten uvijek mora biti dvostran, a kada je jednostran nije dopu-tenō (Kotrulj, 2009: 420). Dakle korist, ili barem izbjegavanje -tete, ostvariti moraju i onaj koji prima zajam i onaj koji ga daje, ali ne jednaku korist, nego proporcionalnu veli ini kapitala kojega mogu ulofiti, i dobiti koju bi iz takvog ulaganja mogli izvu i. ŠU tim je slu ajevima kamata opravdana i nufna ako se fleli trgovina razvijatiō (Stipeti , 1996: 233), mi-ljenje je to Benedikta Kotruljevi a koji tako uvodi pojam pravedne kamate kojom je mogu e nadoknaditi potencijalni gubitak, koji bi nastao jer je onaj koji novac posu uje mogao taj kapital bolje iskoristiti. Na taj na in pobija mi-ljenja skolastika da je svaka kamata lihva, osim onoga kredita u kojemu se vra a samo glavnica.

Kotruljevi je lihvu ipak osudio jer je ona isklju ivo rezultat zlonamjernog napuhavanja cijene kapitala, a kamata je zapravo pravi an dobitak. Kada dug ve nastane, a vjerovnik ga ne moŕe sam utjerati, Kotruljevi daje mogućnost da se dug otkupi, naime kaŕe ovako: šna primjer netko mi duguje 100, a ja njegov dug prodam za 90í to vrijedi ako kupac plati toliko manje koliko stvarno vrijede kamateí ovisno o tome koliko e biti te-ko utjerati dug, pogotovo bude li se morao parni itiō (Kotrulj, 2009: 424). Daje i odgovor na pitanje koje se esto postavlja i danas, a to je kolika je visina dopu-tenene kamate, odnosno, daje jasno odre ene granice dopu-tenene kamate, nakon prelaska koje, postaje lihva. Radi se o š5-6% mjese noō, dakle, visina je kamate do te razine dopu-tenena, ali ako ju prelazi, šnamjera je lo-a i to je lihvaō. Takvim stavovima o kamati, Kotruljevi daje na vafnosti novcu kojega pojedinac posjeduje i sa njim moŕe mnogo u initi, onoga -to je korisno za njega samoga, za njegovu obitelj, ali i za cijelu zajednicu, odnosno novcu koji se moŕe upotrijebiti u najrazli itije mogu e svrhe. šVeli ina je Kotruljevi eva djela *O umijeću trgovine* upravo u tome -to polafle ekonomske temelje kapitalisti kom dru-tvu, koje se stvaralo na njegovu najvafnijem segmentu ó kapitalu koji se koristiō (Stipeti , 1996: 236). Benedikt Kotruljevi , dakle, me u prvima postavlja teoriju kapitala, onakvoga kakvim ga podrazumijevamo danas. Kapital je novac ili imovina koji sluŕe u poslovanju za stvaranje nove vrijednosti (Rje nik Hrvatskog jezika, Ani , 2007). Vafno je pritom Kotruljevi eve zasade usporediti sa Smithovim rije ima o kapitalu i zajmu. Dakle, Smith prvo kaŕe ovako: šZajmodavac uvijek smatra kapitalom zalihu koju uzajmljuje uz kamate. Zajmodavac o ekuje da e mu se kapital u pravo vrijeme vratiti i da e mu u me uvremenu zajmoprimac plati izvjesnu godi-nju rentu za njegovu upotrebuō (Smith, 2007: 351). Sli no Kotruljevi u, Adam Smith stolje ima kasnije podrazumijeva da onaj ovjek koji daje zajam, svoj novac smatra kapitalom, to jest, novcem kojega moŕe ulofiti u poslovni pothvat od kojega bi mogao zaraditi. Ovako Smith

nastavlja o pravilno iskorištenom zajmu: šAko ga zajmoprimac upotrebljava kao kapital, on ga upotrebljava za uzdržavanje produktivnih radnika koji reproduciraju vrijednost s profitom. U tom slučaju on može vratiti kapital i platiti kamate a da ne otuđi ili ne zadere ni u koji drugi izvor prihoda (Smith, 2007: 351). Potom objašnjava Adam Smith –to je zapravo taj novac, koji kada biva posuđen, mora donijeti i realnu dobit onome koji uzima zajam i naknadu za potencijalnu dobit onome koji zajam daje. Dakle: šAli ono –to zajmoprimac stvarno feli i ime zajmodavac stvarno opskrbljuje, nije novac, već vrijednost novca odnosno dobara koja novac može kupiti. (í) Ako ga feli kao kapital za zapošljavanje radinosti, onda se samo iz tih dobara mogu radnici ljudi opskrbiti oružjem, sirovinama i uzdržavanjem koji su potrebni za obavljanje njihova posla. Pomoću zajma zajmodavac kao da dozna uje zajmoprimcu svoje pravo na izvjestan dio godišnjeg proizvoda zemljišta i rada zemlje da ga zajmoprimac upotrijebi kako feli (Smith, 2007: 352). Smith feli da se zajam koristi na ispravan način, dakle za ulaganje u daljnje poslovne pothvate koji mogu koristiti cijeloj zajednici koja u takvom poslu sudjeluje. Protivi se zajmu koji se uzima da bi se samo potrošio, o čemu Kotruljevići ne razmišlja jer kao trgovac i poslovanje uvijek svaku zalihu novca feli korisno uložiti i iz nje, svojom sposobnošću, koristiti izvući. Govori Smith i o određivanju veličine kamate na posuđeni novac, čime utim preputa je tržištu, odnosno vrijednosti koju može postići. Naime kaže: šTu količinu novca određuje vrijednost onoga dijela godišnjeg proizvoda koji je određenim dobitkom sa zemljišta ili iz ruku produktivnih radnika da nadomjesti ne samo kapital, već da nadomjesti takav kapital kojega vlasnik ne feli sam upotrijebiti (Smith, 2007: 352). Tako i Kotruljevići i Smith na vrlo sličan način pobijaju Aristotelove zásade o neplodnosti novca koje su u svoje teološko učenje, preko Tome Akvinskoga, usadili gotovo svi skolastici. Gotovo svi, jer je su stavovi teologa i filozofa, franjevca i platonista Johannesusa Duns Scotusa, koji je do danas zapamćen kao protutefa dominikancu Tomi Akvinskome, šopravdavali društvenu korist trgovačke prakse (Stipetić, 1996: 229). Ipak, njegovi stavovi nisu odstupali od *Svetoga pisma* te su samo blago omekšali tvrdokornu politiku Crkve u srednjem vijeku prema novcu i novčanom poslovanju. Tako je više nego sama *Biblija*, na osudu kamate utjecala Aristotelova filozofija i njegova nauka o sterilnosti novca (Lunaček, 2004: 99). šAristotel razlikuje gospodarenje i prirađivanje i prema tome razlikuje umijeće gospodarenja i umijeće prirađivanja. (í) Aristotel razlikuje prirodne ili iskonske i neprirodne vrste sticanja gospodarskih dobara. Među prirodne spadaju gospodarski rad nomada, seljaka, razbojnika, ribara i lovaca, a među one druge spadaju sve one vrste gospodarskog rada, koje se osnivaju na zamjeni i trgovini (Lunaček, 2004: 65). Na toj se diobi na ekonomiju i hrematistiku, koja je nastala još u starome dobu temelji neodobravanje trgovine u kasnome

srednjem vijeku. Unato njezinoj neprirodnosti, Aristotel priznaje da je hrematistika prirodna posljedica kulturnog razvoja i civilizacije, koja se ogleda u diferenciranju rada i potreba među ljudima. (1) Međutim, možda po Aristotelu hrematistika ima cilj, koji je neprirodan i stoga nedozvoljen. Cijelo naime gospodarstvo ima po njemu zadatak, da uvijek stvori zadovoljstvo u njegovu materijalnom životu, blagostanje. Kako ni u jednom umjetničkom djelu nije neograničeno tako je i kod gospodarstva. Izvjesna ograničenja postoje inače u gospodarstvu, a naime gospodarskih dobara podobna je ostvariti pod puno zadovoljstvo i blagostanje u državnom i privatnom životu. Svaki je životni aspekt, naime gospodarskih dobara preko te granice suvišan i nepotreban, jer je cilj gospodarenja ostvaren. (2) Ukoliko dakle, hrematistika ima jedino ciljem sticanje novca i bogatstva ona je neprirodna i nedozvoljena (Lunaček, 2004: 66). Iz ovoga je tumačenje Aristotelovih gospodarskih teorija vidljivo da je gomilanje novca koji, po njemu, služi isključivo za zamjenu, neprirodno te je stoga i privređivanje pomoću novca, radnja koja je tako najviše protiv prirode. Odatle skolastička osuda kamate kao protuprirodnog na njezina zarađivanja, ali i mijenjanje i bankarstva, a zbog svega toga se pojavila i Kotruljevičeva potreba za pronalaskom opravdanja za mediteransko tržište i njegove sudionike. Takvim sukobom između teologa i filozofa s jedne strane, i trgovaca s druge, to razdoblje postaje jednim od najzanimljivijih u povijesti gospodarske misli.

Prethodno je spomenuto Kotruljevičeva shvaćanja trgovine, novca i robe, shvaćanja ondašnjeg trgovca kao današnjega poduzetnika i njegovo opravdanje kamate kojim postavlja na noge teoriju o kapitalu koji poduzetništvo i omogućuje. Međutim, još ima u *Knjizi o vještini trgovanja* navještaja pojava u gospodarstvu koje su aktualne i u današnjoj globalnoj i tržišnoj ekonomiji. Najpoznatija je od njih svakako dvostavno knjigovodstvo bez kojega se takvo tržište nikada ne bi moglo ostvariti. Bilježenje podataka o svim promjenama u poslovanju (Rječnik, Anić, 2007) u dvije stavke, ulaznoj i izlaznoj, upotrebljava se i danas, a izvjesno je da ga je Benedikt Kotruljevič u svom djelu *Knjiga o vještini trgovanja* prvi opisao. O dvostavnom knjigovodstvu govori trinaesto poglavlje prve knjige Kotruljevičeva djela, naslovljeno "O tome kako treba voditi knjige po trgovачkim pravilima". Kotruljevič započinje svojim već poznatim stavom da trgovac mora biti vješan znanju i knjizi, pa tako i peru koje je šplemenito i izvrsno sredstvo jer trgovac mora biti okretan u pisanju i mora znati uredno voditi svoje knjige (Kotrulj, 2009: 389). Kaže da trgovac može smije svoje poslove obavljati po sebi jer su to mogli samo perzijski kralj Kir i rimski konzul Scipion koji su u povijesti ostali zapisani upravo zbog svog savršenog pisanja. Zato hvali antičku izumiteljicu peraj koje je toliko bitno oruđe, kako za ostale tako i za trgovачke poslove. Kotruljevič potom,

prelazi na konkretna objašnjenja što urednom vođenju trgovačkih knjiga koje služe kao podsjetnik na sve ono što uvijek ima, što potrađuje i kome duguje i sve drugo o čemu trgovac ovisi (Kotrulj, 2009: 389). Smatra da ispravnim vođenjem poslovnih knjiga trgovac uči i kako se zarađuje, a da bi ispravno vođenje knjiga bilo moguće potrebno je imati tri različite knjige, dakle, glavnu knjigu, dnevnik i podsjetnik. Prvo opisuje glavnu knjigu i to prilično detaljno, naređuje naslovljavanje knjige i invokaciju, a potom jasno označavanje svrhe tvrtke i njezine knjige, poslovnih partnera te ostalih tehničkih detalja koji su potrebni da bi knjiga bila razumljiva. Škad je i to gotovo valja vidjeti koliki je tvoj kapital i u čemu se sastoji te ustrojiti knjigu na sljedeći način: robu koju ima upisati kao dužnika, a kapital kao vjerovnika. Na primjer, ima li 100 peča tkanine koje te stoje 1000 dukata, na taj dan u mjesecu u potrađivanja učini kapital od 1000 dukata, koliko potrađuje za sto peča tkanine, a tkanine učine na tom listu ubilježiti kao dug. Istu stavku mora prijaviti i zabilježiti i na drugo mjesto: tkanine moraju na taj dan u mjesecu donijeti 1000 dukata, koliko potrađuje za 100 peča, dakle, kapital je na tom listu vjerovnik. I tako svaku stavku valja dva puta upisati u knjigu, jednom tako da se ubilježi kao dužnik onaj koji duguje, a drugi put da se ubilježi kao vjerovnik onaj koji potrađuje (Kotrulj, 2009: 390). Primjer je to koji općenito pojašnjava kako Benedikt Kotruljević vidi pravilno vođenje poslovnih knjiga, ali i kako on sam vodi svoje poslovne knjige. Daje još jedan primjer, i to iz maloprodaje pa ga je možda trgovcu po etniku, kojemu je uostalom njegova knjiga i upućena, lakše razumjeti, naime, govori o prodaji jedne peče tkanine i postavlja pitanje kako taj posao upisati. Odgovara jednostavno, da blagajna duguje deset dukata, a vjerovnik je tkanina. Šdakle, blagajna je dužnica, jer prima novac, a tkanine potrađuju, jer daju novac (Kotrulj, 2009: 392). Nadalje, Kotruljević nalafle da trgovac mora uvijek znati i zabilježiti kada je sklopio neki posao, za koliko novca i robe te s kim je poslovao, a potrebno je zabilježiti i svrhu posla. Opreznosti radi, preporučuje: šprvo valja zapisati, a potom dati, prvo primiti, a potom prekrifiti. Sve je to potrebno znati i raditi za svaki posao od početka do kraja godine, kada je vrijeme da se saberu preostaci i gubici koji učine na isti način ubilježeni u glavnu knjigu. Kotruljević potom pojašnjava što je dnevnik: šSvaka se stavka prvo upisuje u dnevnik i potom se iz njega povlači i prenosi u glavnu knjigu, i to tako da se u dnevnik unosi jedna stavka, a u glavnu knjigu dvije (Kotrulj, 2009: 392). Dnevnik je, dakle, jednostavnija knjiga od glavne te se u njega stavke pišu samo onda kada se zbilja dogode i služe kao pomoćna knjiga. Najjednostavnija je poslovna knjiga podsjetnik u koji se piše šodmah nakon što si potpisao ugovor, čak i ako se suradnja na kraju ne ostvari. Kotruljević preporučuje dvostavno knjigovodstvo i onima koji se bave zamjenom novca te poglavlje završava o čemu riječ ima o dostojnosti trgovačkog naslova na koje se nitelj ve

navi i: šbude– li tako postupao i uredno i dobro vodio knjige, mo i e– se zvati trgovcemō (Kotrulj, 2009: 393).

U prvom je tiskanom izdanju ovo poglavlje *Knjige o vještini trgovanja* poprili no izmijenjeno, zapravo, izostavljeni su dijelovi koji govore o detaljima vo enja poslovnih knjiga. šIzostavljene su itave stranice teksta na kojima B. Kotruljevi obja–njava logiku unosa podataka na ra une glavne knjige dvostavnog sustava knjigovodstvaō (Habek, 1996: 282). Takvu je redakciju napravio filozof Frane Petri koji je Kotruljevi evo djelo, dovr–eno 1458. godine, prvi i tiskao u Veneciji 1573. godine te ga druk ije i naslovio. Cjelovitije je trinaesto poglavlje prona eno u rukopisima na Malti i u Firenzi te je bacilo špotpuno novo svjetlo na istinu o sadrflajuō (Habek, 1996: 278) Kotruljevi evo djela, ali i na povijest ekonomske misli kada je u pitanju knjigovodstvo. etrdesetak godina prije otkri a tih rukopisa, svoju *Povijest ekonomskih doktrina* napisao je Valdemar Luna ek koji o Benediktu Kotruljevi u ne pi–e mnogo. Navodi tek da neki pisci, stariji od njega, misle da je Kotruljevi šprvi iznio na ela dvostavnoga knjigovodstva prije talijanskog franjevca Luke Pacciolija, kojega obi no smatraju tvorcem dvostavnoga knjigovodstva, a ije je djelo iza–lo tek g .1494.ō (Luna ek, 2004: 163). Luna ek je, me utim, protiv takve tvrdnje jer je Kotruljevi evo *Knjiga o vještini trgovanja* izdana sedamdeset i devet godina nakon Pacciolijeve *Summae de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*, ša nije vjerojatno, da je ve prije toga bila u rukopisu poznata –irim poslovnim krugovima, bar to nije ni im dokazanoō (Luna ek, 2004: 163). Ipak, pronalasci prijepisa rukopisa *Knjige o vještini trgovanja* daju potreban dokaz da je to djelo ipak kolalo me u trgovcima kojima je bilo i upu eno. Iako je Gutenberg zapo eo tiskanje *Biblije* i prije nego je Kotruljevi dovr–io svoje djelo. Tiskanje knjiga nije odmah zaffivjelo u svim dijelovima staroga kontinenta te je tiskanje *Knjige o vještini trgovanja* kasnilo ak stotinu i petnaest godina, šno, vrijednost sadrflaja izvornog rukopisa bila je u tome –to se umnoflavao tada–njim postupkom prepisivanja, pa su njegovi prijepisi kolali zemljama Mediteranaō (Habek, 1996: 278). Luna ek je zaklju io i da Kotruljevi nije tvorac dvostavnoga knjigovodstva jer je ono bilo poznato Talijanima koji su se bavili bankarstvom jo–u trinaestom stolje u te je Kotruljevi šsamo izgra ivao ono, –to su onda–nji napredni trgovci i bankari Italije ve znaliō (Luna ek, 2004: 163). Tu je Luna ek u pravu, injenica je da je tehnikom dvostavnoga knjigovodstva vo ena trgova ka knjiga iz Firenze datirana u 1211. godinu. Me utim, sam Kotruljevi nigdje u svom djelu niti ne tvrdi da je upravo on izumitelj takvoga na ina vo enja poslovnih knjiga, ve ga samo preporu uje trgovcu kojemu je *Knjigu* namijenio, jednostavno kao najbolji na in za u inkovito vo enje

svojih ra una. Dvojbu o prvenstvu razbilo je dvoje nizozemskih istraffiva a koji su prou avaju i jednu raniju Pacciolijevu knjigu prona-li dio istovjetan s Kotruljevi evim tekstom o mjenici, stoga je vjerojatno da je Luca Paccioli poznavao *Knjigu o vještini trgovanja* ili barem neke njezine dijelove. šOdsad, zahvaljuju i nizozemskim istraffiva ima, primat u razradi dvostavnog knjigovodstva pripada neosporno Benediktu Kotruljevi u i njegovu popularizatoru Dubrov aninu Marinu Rafaelijuč (Stipeti , 2001: 155). Upravo je prijepis *Knjige o vještini trgovanja* napravljen godine 1475. godine, rukom toga Dubrov anina, Marina Rafaelija (Mulja i , 1996: 3), prona en u Nacionalnoj biblioteci Malte krajem osamdesetih godina dvadesetog stolje a i dao dosad najto nije rije i Benedikta Kotruljevi a o dvostavnom knjigovodstvu, a, uz prijepis je Rafaeli ostavio i prili no op-irne primjere vo enja poslovnih knjiga po Kotruljevi evu opisu, ak 266 primjera, te tako napisao prvi udflbenik iz knjigovodstva ikada (Stipeti , 2001: 156). Nakon svega, mofle se zaklju iti da niti Kotruljevi , niti Paccioli nisu izumitelji dvostavnoga knjigovodstva, obojica su, zapravo, dali teorijsku podlogu i opisali u svojim djelima ono -to su bankari i trgovci desetlje ima prije obavljali u praksi, ali je Benedikt Kotruljevi onaj koji je to opisao prvi i to duga kih trideset i -est godina prije Luke Pacciolija kojemu su mnogi, zbog takvoga veli anstvenoga otkri a kao -to je dvostavno knjigovodstvo, pisali hvalospjeve. Dakle, hvalospjevi pripadaju Kotruljevi u, ali Valdemar Luna ek mu zamjera da nije, za razliku od Pacciolija, dovoljno detaljan u tom svom opisu, stoga je zanimljivo vidjeti koliko je zapravo njegovo djelo utjecalo na suvremeno knjigovodstvo. Ve je donijet zaklju ak da Luna ek nije poznavao cjelovito Kotruljevi evo djelo koje je mediteranskim trgovcima bilo poznato u prijepisima, nego samo onu redakciju koju je napravio Frane Petri . Stoga nikako nije pretjerivanje ova Habekova re enica o Petri evom prekrajanju: šTime je u stru no knjigovodstvenom smislu, a u usporedbi sa sadrflajem iz 1475., moflemo re i u ra unovodstvenom smislu knjigom iz 1573. nanesena -teta ugledu B. Kotruljevi a i njegovu doprinosu prvim pisanim postavkama dvostavnog knjigovodstvač (Habek, 1996: 284).

Kotruljevi , dakle, svoje djelo prvenstveno usmjerava trgovcu i daje mu preporuke koje e ga u initi u inkovitim u njegovom svakida-njem trgova kom djelovanju. Jedna je od najvafnijih takvih smjernica upravo ona za pravilno vo enje poslovnih knjiga emu je Kotruljevi posvetio jedno konkretno poglavlje svoje *Knjige*, u kojemu je bio kratak i jasan sa svojim savjetima o tom prakti nom oru u za svakog pravog trgovca. šLako a kojom on pi-e, jasno a izraza i jednostavnost u izno-enju temeljnih odrednica dvostavnog knjigovodstva injenice su koje zadivljuju ra unovo eč (Buzadffi , 1996: 329). Knjigovodstvo Kotruljevi

smatra potrebom, a ne, kao –to je to danas, zakonskom obvezom, naravno, u njegovo vrijeme ne postoji zakonski propisana praksa, a trgovačke knjige, kako ih sam Kotruljevi naziva, služe da bi trgovac imao na jednom mjestu sve –to je obavio i –to u budućnosti mora obaviti da bi zaradio i, pomoću tih podataka, još bolje naučio –to mu donosi novac, a –to ne. Ipak, Kotruljevi predviđaju i invokaciju na početku vođenja računa –to se može protumačiti kao zavjet istinitosti svega napisanoga, umjesto pečata neke državne institucije. Prethodno je opisano Kotruljevi evo shvaćanje glavne knjige u koju se na dva mjesta zapisuju i potraživanja i dugovanja. Kotruljevi nalaze abecedarij na početku glavne knjige, koji bi mogao biti prethodnica današnjeg računskog plana (Tadijanović, 1996: 368). Također, nalaze i jasno označena imena tvrtke i njezinih partnera –to traže i današnji financijski izvještaji. Tako uređena, glavna se knjiga vodi tehnikom dvostrukog upisivanja ulaska i izlaska robe i novca iz blagajne i skladišta, odnosno i prodano i utrošeno se bilježe i kao dužnik i kao vjerovnik te, stoga, nema sumnje da se u *Knjizi o vještini trgovanja* radi o načinu knjigovodstva kakvo se, na slici njezinih principima, vodi i u dvadeset i prvom stoljeću. Polatisu liječi a kasnije, napretkom tehnologije, oruđe upisivanja i vođenja podataka su drukčija, ali u Kotruljevi evo djelu nastalu u 15. stoljeću štedljivo je, dakle, da se imovina i njezino povećanje knjigom dugovno a glavica i njezino povećanje potražno, isto kao i danas (Belak, 1996: 307). Dnevnik, o kojemu govori Kotruljevi kao o jednostavnijoj poslovnoj knjizi od glavne, ipak glavnoj prethodi jer se iz dnevnika jedna stavka prenosi u glavnu kao dvije, –to u današnjem knjigovodstvu, ipak nije slučaj. Danas je dnevnik, iako i dalje jedno od osnovnih sredstava struke, samo kronološka evidencija poslovnih događaja, –to je bio i u Kotruljevi evo vrijeme, ali tada je ipak imao veću funkciju i mnogo važniju ulogu. Na podsjetnik, kao poslovnu knjigu, Kotruljevi se referira kao na klasičan podsjetnik, i to u osnovnom smislu te riječi, u koji se upisuje sve, od sklopljenih ugovora do onih koji ipak neće biti upisani u glavnu knjigu, a da se podsjetnik uvijek mora imati uz sebe Kotruljevi naglašava riječi ima: šodmah nakon –to si potpisao. Podsjetnik, stoga, nije računovodstvena knjiga u današnjem smislu, a nije ni u Kotruljevi evo vrijeme bila, podsjetnik je poslovna knjiga koja bi se mogla shvatiti kao prethodna današnjih knjigovodstvenih isprava (Tadijanović, 1996: 365) jer ih u srednjem vijeku, naravno, nije bilo, a podsjetnik je bio jedini dokaz da se poslovni dogovor doista sklopio. Benedikt Kotruljevi trinaesto poglavlje svoga djela, ono u kojemu piše o tome kako treba voditi knjige po trgovačkim pravilima, završava ovim riječi ima: Škratko e radi toliko neka bude dosta o vođenju knjiga, da ne bih išao previše u –irinu, a i zbog toga –to je nemoguće potanko opisati svu praksu (Kotrulj, 2009: 393). Kotruljevi ponovno prednost nad teorijom daje praksi, za koju još na početku *Knjige* priznaje da joj

teorija prethodi u svim znanostima, ali ne i u trgovini. Tako trgovcu, kojemu se obračuna, jasno govori neka prva pokušaja, neka vodi svoje poslove i poslovne knjige, a usput u i kako se posao obavlja, jer od same teorije nema zarade. Stoga trgovina traži djelatnost prije svega, a tek onda poznavanje njezinih pravila koja su za Kotruljevića i posebna, ali istovremeno nestalna i sklona promjenama. Zbog mnogostrane promjenjivosti koju ima i mora imati i zbog raznolikosti koje se u njoj svakodnevno pojavljuju, trgovina se doista naziva naukom, vještinom ili disciplinom bez pravila (Kotrulj, 2009: 339). Zaista, drukčije nije niti u današnjem gospodarstvu koje je podložno promjenama, valovima kriza i zlatnih razdoblja u jednom svom segmentu, a odmah zatim u nekom drugom.

Još se jedna zanimljivost može pronaći u trinaestom poglavlju prve knjige Kotruljevićeva djela, a to je bilanciranje. *Ekonomski leksikon* definira bilanciranje u raunovodstvu kao iskazivanje stanja imovine, dugova i glavnice (kapitala) bilancom te iskazivanje uspješnosti poslovanja poduzeća raunom dobiti i gubitka. Ako je razlika prihoda i rashoda dobit, uvećava kapital, a ako je razlika gubitak, smanjuje kapital (Ekonomski leksikon, ur. Sunajko). O istoj stvari Kotruljević govori ovako: Štoga na početku u knjizi unos koji se zove preostaci i sve što preostane zabilježiti u potraživanja, a ono što se troši i gubi u dugove. Na početku godine sve što preostane prenijeti u glavnice koja potražuje, dok preostaci duguju. Na taj način treba naravnati, a glavnica na dobitku. I tako čini svake godine (Kotrulj, 2009: 392). Uspoređivanjem ovih dviju definicija istoga procesa, nameće se zaključak kako su vrlo slične te, stoga nije pretjerano reći da Kotruljević iznosi jedno od temeljnih i još uvijek aktualnih, zasada raunovodstva, ali i svakog financijskog poslovanja, a samim time i vođenja tvrtke. Vafno je, isto tako napomenuti da čak je Benedikt Kotruljević prvi pismeno opisao temelje funkcioniranja dvostavnog knjigovodstva, onda je i prvi pisao o problematici bilanciranja (Spremić, 1996: 376). Kotruljević je, dakle, pomoću opravdanja kamate opisao kapital, a pomoću prikazivanja trgovačke prakse vođenja poslovnih knjiga tehnikom dvostavnog knjigovodstva, uobičajene u uspješnim mediteranskim trgovcima, postavio teoriju o bilanci toga kapitala koja je jedini dokaz uspješnosti. Bilanca je prikaz trenutnog stanja imovine, obveza i glavnice (vlasničke), tj. kapitala izražen u novcu, kroz odnos aktive i pasive. Bilanca je financijski izvještaj, koji se priprema i objavljuje najmanje jedanput godišnje. (1) Bilanca se sastavlja nakon provedene inventure, na temelju rauna glavne knjige (Ekonomski leksikon, ur. Sunajko). Upravo o takvoj bilanci govori Kotruljević, o odnosu dobitka i gubitka na kraju godine, o kojemu ovisi temeljni kapital poduzeća koji svojom veličinom utječe na donošenje poslovnih odluka. On nalafte trgovcu

koji je u dobitku na kraju godine da svoje preostatke prenesu u glavnica, odnosno, kapital kojim raspolaze šjer se pove ala vrijednost vlastite imovine (Spremi , 1996: 381). Srednjovjekovno mediteransko trfite umnogome je bilo jednostavnije od dana-njega, globalnoga, ali samo opsegom poslovanja i brojem proizvo a a i potro-a a te napredno- u oru a koja olak-avaju poslovanje i komunikaciju, me utim, ni danas nimalo šnije sporna knjigovodstvena metoda saldiranja koju opisuje Benedikt Kotruljevi (Spremi , 1996: 381). Zaklju eno je, dakle, da je dvostavno knjigovodstvo posljedica potrebe za ure enjem poslova svakog posebnog sudionika nastaloga mediteranskoga trfita kao i ure enjem njihove me usobne poslovne suradnje. ší Kotruljevi evo dvostavno knjigovodstvo, premda epohalno otkri e, ipak je samo izraz njegove spoznaje o zna enju dvostranosti svih poslovnih odnosa (Peri-in, 1996: 98). Stoga je njegov doprinos razvoju ekonomske misli, pa ak i znanosti, jo-i ve i jer je unapre enjem trfita pomo u dvostavnoga knjigovodstva, unaprije eno itavo robno i finansijsko trfite Sredozemlja, ali i samo shva anje vafnosti finansijskih elemenata u trgova kom obrtu toga vremena.

Kotruljevi stvara, dakle, svog trgovca kao poduzetnika, koji je, kao -to je to slu aj i u dana-njemu vremenu, i tada bio nositelj gospodarskog razvoja kraja u kojemu je flivio. Stoga je iznimno zanimljiva vafnost koju Benedikt Kotruljevi pridaje lokaciji trgovca, odnosno, mjestu na kojemu se trgova ka djelatnost obavlja. Usprkos tomu -to citira izreku, koju pripisuje Seneki, da mjesto ne ini ovjeka, Kotruljevi tvrdi da štrgova ki promet ipak proizlazi iz mjesta, a odmah potom kafe ovako: šZbog toga trgovac mora izabrati prikladno mjesto za trgovinu i bjeftati od neprikladna, jer mjesto u kojemu stanuje mnogo pridonosi njegovu napretku ili propasti (Kotrulj, 2009: 355). Premda je lokacija obavljanja posla u srednjemu vijeku bila usko povezana s lokacijom stanovanja te od presudne vafnosti upravo zbog nemogu nosti brzoga kretanja s robom i novcem, mjesto gdje odre eni poslovni subjekt zauzima svoje sjedi-te nije niti danas manje vafno. Iako su mogu nosti komunikacije i prijevoza mnogo ve e, osim radi ekonomskih zakonitosti o ponudi i potrafnji koje odre uju specifi nost mjesta obavljanja gospodarske djelatnosti, i zbog raznih poticaja, davanja i nameta drflavne i lokalne uprave dana-nji poduzetnik mora biti na oprezu kada bira lokaciju svoje tvrtke, jednako kao -to je to morao i Kotruljevi ev trgovac. Lokacija je u ekonomskoj znanosti uvijek mjesto strate-kog smje-taja poslovanja, mjesto odakle poslovi i roba kre u, mjesto na kojemu se, po obavljenom poslu, saldira i bilancira utrfeno. šTo -to je Kotruljevi dao u raspravi o lokaciji (izboru prikladnog mjesta) nije potrebno nadopunjavati. Rukopis dovr-en prije 538 godina je u lokacijskom smislu i danas aktualan (Knego, 1996: 267).

Kotruljevi svom trgovcu nalafle pet imbenika po kojima e prepoznati mjesto koje je prikladno za njegovo poslovanje. Prvi je uvjet prikladne strate-ke lokacije, ŝgdje trgovac kani dobro pro i i uspinjati seō, dobar zrak, kako ga naziva Kotruljevi . Mjesto sa lo-om klimom i zaga enim zrakom ovjeku -kodi, ali ne samo to, kada lo-zrak prouzrokuje bolesti, ŝslijedi gubitak novca i propast ste evineō (Kotrulj, 2009: 355). Mogu e je pretpostaviti kako je ovdje Kotruljevi na tragu ekolo-kom pristupu izboru lokacije (Knego, 1996: 268) -to je danas tema aktualnija nego ikad, ali njegovo je stajali-te, zapravo, u skladu s ve poznatim poduzetni kim izbjegavanjem nepotrebnog rizika. Drugi uvjet koji postavlja je dobra nastanjenost mjesta trgovcima, jer ŝondje gdje zajedno flivi vi-e trgovaca bolje se po-tuju trgova ki obi aji i navadeī ō. U ovome je citatu sadrflana Kotruljevi eva flolja za slobodnim trfli-tem i dostojnom konkurencijom. Za mjesto poslovanja tako er je bitno da se ŝflivi u miruō, -to je tre i uvjet ŝjer trgovac fljeli biti slobodan, spokojna duha i neuznemirenō (Kotrulj, 2009: 356).

etvrti uvjet trgovcu je da bira mjesto gdje se ŝsudi trgova ki, a ne prema Justinijanovim zakonimaō, naime smatra da su pravnici i njihove sva ala ke osobnosti samo smetnja trgova koj djelatnosti, a da poduzetniku treba brz i u inkovit sudski postupak, ako je do njega ve moralo do i. ŝU doba snafnog autoriteta rimskog prava isticanje zahtjeva za posebnim pravom, koje bi bilo manje odre eno strogim propisima i strogim kaznama, a vi-e pravedno- u, pragmatino- u i blago- u, veoma je zna ajan i dalekoseflan zahtjev, i Kotruljevi a stavlja na po asno mjesto me u prvim zagovornicima trgova kog pravaō (Baleti , 1996: 184). Posljednji je, peti uvjet za podobnost lokacije, potreba za trgovinom. Prethodno je spomenut slu aj Kotruljevi evog rodnog Dubrovnika iji su se stanovnici trgovinom morali baviti zbog neplodnosti svoje vlastite zemlje. Tako i sam Kotruljevi iz vlastita iskustva, nalafle trgovcu da izbjegava plodna mjesta jer tamo jednostavno nema tolike potrebe za trgovinom. Navode i slu ajeve propasti trgovaca u plodnoj Siciliji, Calabrij i Kataloniji, kafe ovako: ŝTo proizlazi upravo iz prirode mjestaō. (Kotrulj, 2009: 357). Tako se peti uvjet nadovezuje na drugi, trgovac treba i i tamo gdje je potreban i tamo gdje su potrebni i drugi trgovci. Svoju kratku, ali nadasve jasnu i korisnu raspravu o prikladnom mjestu za trgovinu Kotruljevi zavr-ava poznatom pu kom poslovicom koja kafe da se u velikom jezeru love velike ribe, -to je jasna analogija za trgova ke gradove, te ju nadopunjuje izvrsnim safletkom itavoga poglavlja: ŝZato ovjek mora stanovati ondje gdje se mofle upu-tati u velike poslove i dose i asti i bogatstvoō (Kotrulj, 2009: 357).

Svoju *Knjigu o vještini trgovanja* Benedikt Kotruljevi zavr-ava poglavljem ŝO trgov evu svr-etkuō. On kafe ovako: ŝTrgovina op enito traffi pronicave umove, krepku krv i

smiono srce, a sve se to obi no hladi i umire kad ovjek prije e pedesetuō (Kotrulj, 2009: 500). Stoga, da izbjegne mogu e pogre-ke, ve poslovi no oprezni Kotruljevi nare uje svom trgovcu da šodmori od naporaō te šneka po ineō. Po inak nare uje i na kraju prvoga dijela *Knjige*, onoga koji se najvi-e bavi prakti nom trgovinom, u poglavlju koje naziva šObra un treba raditi svakih sedam godinaō. Ondje kafe kako nije dobro raditi bez prestanka isti posao te, za primjer uzev-i stare filozofe i Svetoga Pavla, nalafle neki lak-i posao ili zabavu da ne bi do-lo do zamora. Kotruljevi je dosljedan sa primjerima pa citira i *Bibliju*, odnosno, Knjigu Postanka gdje pi-e ovako: šI sedmoga dana Bog dovr-i svoje djelo koje u ini. I po inu u sedmi dan od svega djela koje u iniō (Post 2, 2). Sami po etak *Svetoga pisma*, Kotruljevi smatra vi-e nego jasnim primjerom kojega se treba drflati svaki trgovac. Nastavlja ovako: šOdatle proizlazií da se trgovac na kraju svake -este godine mora odmoriti od svakog posla i putovanja. Te godine ne smije sklopiti nijedan ugovor nego sravniti svoje ra une, napraviti obra un i utjerati dugove. Ako mu nai u poslovne prilike, ne smije ih nikako preuzeti, nego se mora drflati nakane i te se godine sabrati i srediti sve ono -to je radio proteklih -est godina, te se pripremiti za sve ono -to slijedi idu e godineō (Kotrulj, 2009: 403). Iz ovoga je citata jasno kako teorija o odmoru svake sedme godine nije samo teolo-ke prirode, ve i prakti no-ekonomske, jer osim blagodatí odmora za tijelo i mozak, sedma godina sluffi i za jednu kona nu bilancu, uz redovne godi-nje, te kona no poravnanje ra una sa duffnicima. Kotruljevi nastavlja savjetovanjem da trgovac koji ne fleli propasti mora znati kad je vrijeme da zastane i kafe: šEvo, u ruku sam skupio sve svojeō i šOvo imam u ruciō jer oni koji tako ne rade: šBogati su samo u knjigama i ra unima, kao mnogi trgovci mirodijama koji imaju nadvratnike ispisane ki enim i pozla enim slovima, a unutra nema ni egaō (Kotrulj, 2009: 404). Nalafle tako redovito sabiranje i prebrojavanje svoje imovine i vlasni-tva koje mora biti fizi ko i postojano, a ne samo na papirima i virtualno.

Tako savjetima o prestanku poslovanja, i periodi nom i kona nom, Benedikt Kotruljevi stavlja to ku na svoje djelo koje ne nalikuje niti jednome napisanome prije njega, ali niti jednome poslije. šOn je gotovo bez prethodnika u analizi trgovine svoga vremenaō (Vaji , 1996: 249). Sam Kotruljevi u prvome poglavlju kafe da je odlu io iznijeti šnauk o vje-tini trgovanja, -to moída jo- nije u inio nijedan pisac od stvaranja svijeta do na-eg vremenaō (Kotrulj, 2009: 346). Odavde se moíe i- itati da on, dakle, ne poznaje niti jedno sli no djelo. Ne samo to, on kafe kako je naumio šda po sustavnom redu iznese nauko te e šše u ovoj na-oj raspravi drflati odre ena redaō (Kotrulj, 2009: 342). Iako kafe da je zbog koristi trgovaca kojima je djelo namijenjeno odlu io pisati talijanskim jezikom, a ne latinskim

koji bi *Knjigu* mogla uinuo dostojnijom, špolaze i najprije od ocjene da se praksa mogla izlofiti u obliku znanosti zaključiti se da je to snafan razlog da se piše po znanstvenom slijedu o poduzetništvu (Tubiš, 1996: 195). Stoga, opravdan je zaključak kako je *Knjiga o vještini trgovanja* Benedikta Kotruljevića prvo znanstveno djelo iz područja ekonomske teorije. Za taj neponovljiv doprinos ljudskoj misli i stvaralaštvu mjesto mu je u Panteonu gospodarske misli (Tubiš, 1996: 207).

Zaključak

Kotruljevičeva *Knjiga o vještini trgovanja* umnogome je pridonijela razvitku ekonomske misli do razmjera u kakvima je danas, u dvadeset i prvom stoljeću. Unatoč tehnološkom napretku koji je obilježio proteklo razdoblje, ova nam knjiga, napisana prije više od pet stotina godina, daje izvrstan primjer za ponašanje poduzetnika, primjer koji je i bitno aktualan i kroz stoljeća ih petsto godina, a vjerojatno i mnogo duže. Kotruljevič je, dakle, svoga trgovca želio navesti da razmišlja na određeni način, onaj način koji mu omogućiti da ga ništa ne pokoleba u njegovu naumu da stvori poslovni model kojim će steći bogatstvo. U radu je prikazano Kotruljevičevu shvaćanje trgovine i trgovca te aktualnosti njegove ekonomske misli koja je sadržana u mnogim i danas korisnim inovacijama nastalima na praksi mediteranskoga tržišta. Benedikt je Kotruljevič u petnaestom stoljeću u poznavao ideju slobodnog tržišta i, na njemu, aktivnoga poduzetnika. Pomoću opravdanja kamate postavio je temelje kapitalu kojega je tek Adam Smith tristo i pet godina nakon njega uveo u glavnu struju gospodarskih shvaćanja. Prvi je ikada opisao dvostavno knjigovodstvo i računovodstveno bilanciranje, bez kojih bi današnje tvrtke bilo nezamislivo. Međutim u prvima je zahtijevao uspostavu trgovačkih prava te opisao strategiju pronalaska prave lokacije za postavljanje sjedišta poslovanja. Njegovo se djelo može tumačiti na više načina, kao praktičan priručnik i kao apoteoza trgovine, ali najvažnije je reći kako je to prvo djelo sa područja ekonomske teorije u kojemu je upotrijebljen znanstveni pristup temi. Svim je tim zasada Benedikt Kotruljevič zauzeo visoko mjesto u povijesti, kako hrvatske, isto tako i svjetske ekonomske misli.

Popis literature

- Ani , Vladimir (2007.) *Rječnik Hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber: Europapress holding
- Aristotel (1992.) *Nikomahova etika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Aristotel (1992.) *Politika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Baletić , Zvonimir (1996.) ŠBenedikt Kotruljević o Glasnik merkantilnog društva. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo a, 173-192.
- Balić , Davor (2012.) ŠFilozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću u trgovanju. U: *Cris*, god. XIV., br. 1/2012., str. 205 - 271
- Belak, Vinko (1996.) ŠKotruljevićeva utemeljenja pravila upisivanja na kontima dvostavnog knjigovodstva. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo a, 303-324.
- Biblija (1991.) Zagreb: Krćanska sadašnjost
- Buzadfić , Miroslav (1996.) ŠUtjecaj djela Benedikta Kotruljevića na suvremene ratunovodstvene postupke. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo a, 325-342.
- Čvrljak, Krećimir (2008.) *Uvod u filozofiju renesanse*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu o Hrvatski studiji
- Diversis, Filip de (2004.) *Opis slavnoga grada Dubrovnika*. Zagreb: Dom i svijet
- Drucker, Peter (1992.) *Inovacije i poduzetništvo: Praksa i načela*. Zagreb: Globus
- Ekonomski leksikon (2011.) ur. Sunajko, Mikić , Bogutovac et. al. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleća: Masmmedia

Habek, Mladen (1996.) ŠKritička analiza o vođenju poslovnih knjiga u rukopisima B. Kotruljevića. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo, 277-290.

Janeković-Römer, Zdenka (2009.) ŠBenedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem. U: Kotrulj, Benedikt (2009.) *Libro del arte dela mercatura/Knjiga o vještini trgovanja*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski ratunovo, 15-111.

Janeković-Römer, Zdenka (2004.) ŠGrad trgovaca koji nose naslov plemića: Filip de Diversis i njegova pohvala Dubrovniku. U: Diversis, Filip de (2004.) *Opis slavnoga grada Dubrovnika*. Zagreb: Dom i svijet, 9-31.

Knežević, Nikola (1996.) ŠKomanditno društvo, lokacija i rizik u djelu Benedikta Kotruljevića. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo, 263-274.

Kotrulj, Benedikt (2009.) *Libro del arte dela mercatura/Knjiga o vještini trgovanja*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski ratunovo

Lunaček, Valdemar (2004.) *Povijest ekonomskih doktrina*. Zagreb: Dom i svijet

Muljačić, Marko (1996.) ŠU potrazi za izvornim Kotruljevićem. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo, 3-17.

Novaković, Darko (1996.) ŠNovopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića. U: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovo, 19-30.

Perić, Ivo (1996.) *Š Zanimljive pouke B. Kotruljevića o ishodima financijskog tržišta*. U: *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovnik, 110-121.

Schiffler, Ljerkica (1996.) *ŠPraktična dimenzija 'savršena trgovca' B. Kotruljevića*. U: *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovnik, 161-169.

Smith, Adam (2007.) *Bogatstvo naroda: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Zagreb: Poslovni dnevnik

Spremić, Ivo (1996.) *ŠPolazišta o bilanciranju u djelima Benedikta Kotruljevića*. U: *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovnik, 375-383.

Stipetić, Vladimir (1996.) *ŠDoprinos B. Kotruljevića razvoju ekonomske znanosti*. U: *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovnik, 211-240.

Stipetić, Vladimir (2001.) *Povijest hrvatske ekonomske misli* (svezak 1). Zagreb: Golden marketing

Trubić, Hrvoje (1996.) *ŠBenko Kotruljiću u Panteonu svjetske gospodarske misli*. U: *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovnik, 193-210

Tadijanović, Stjepan (1996.) *ŠKotruljevićeva gledišta na poslovne knjige*. U: *Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Meunarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ratunovnik, 363-374.

Vaji , Ivo (1996.) šPoduzetni-tvo u djelu Benedikta Kotruljevi aõ. U: *Dubrovanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Me unarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ra unovo a, 241-252.

Vekari , Nenad (1996.) šDubrova ki rod Kotruljõ. U: *Dubrovanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV stoljeća* (Me unarodni znanstveni skup, Dubrovnik 17.-19. X. 1996.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Hrvatski ra unovo a, 33-52.